

Q. D. B. V.
QVÆSTIONES THEOLOGICÆ
recentiùs controversæ,

in quibus

ABUSUS PHILOSOPHIÆ
deprehenditur:

- I. *Utrum creatureæ ex nihilo productæ sint, an
verò ex essentiâ divinâ emanarint?*
- II. *Utrum Atheismus per se atque directe causa
sit improbitatis vitæ; an verò per accidens
& ex abusu tantum veræ pietati obfit?*

Quas,

Consensu Summè Rev. FCtatis Theologicæ,

In Academiæ Mecklenburgicæ
AUDITORIO MAJORE,

PRÆSIDE

FRANCISCO ALBERTO
ÆPINO,

S. S. Theol. D. & Prof. Ducal. Publ.

die 27. Septembr. Anni MDCCXXVI.

publicæ ventilationi

subjicit

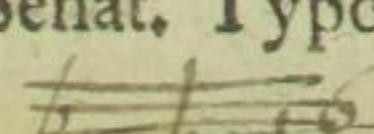
EDOFREDUS MÖRINGERI

Regiomont. Borussus S. S. Theol. Stud.

ROSTOCHII,

Typis NICOLAI SCHWIEGEROVII, Ampliss. Senat. Typographi.

Ap. A. 142 (28)

*Illustris Academiæ Regiomontanæ
Conscriptis Patribus,
M A G N I F I C O
DOMINO RECTORI,
VIRIS*

*Maxime Reverendis, Prænobilissimis, Consultis-
simis, Experientissimis Excellentis-
simis, Amplissimis,*

*DOMINI'S
SENATORIBUS*

Clarissimo & Consultissimo

DN. SECRETARIO

*Patronis, Præceptoribus ac Mœcenati-
bus suis submisso cultu prosequendis,
*primitias bas academicas**

*Cum omnigenæ prosperitatis voto studiorumque qualium
qualium commendatione,*

Sacras ^{cupit}

TANTORUM VIRORUM

ad tumbam usque obsequiosissimus cultor,

G. MONNICK.

Continet hæc in se quot dispu-
tatio verba,
Tot Defensori commoda multa
fluant!

Properante vena
gratulabundus p.

M. Joh. Ben. Dragheim.
Opponens.

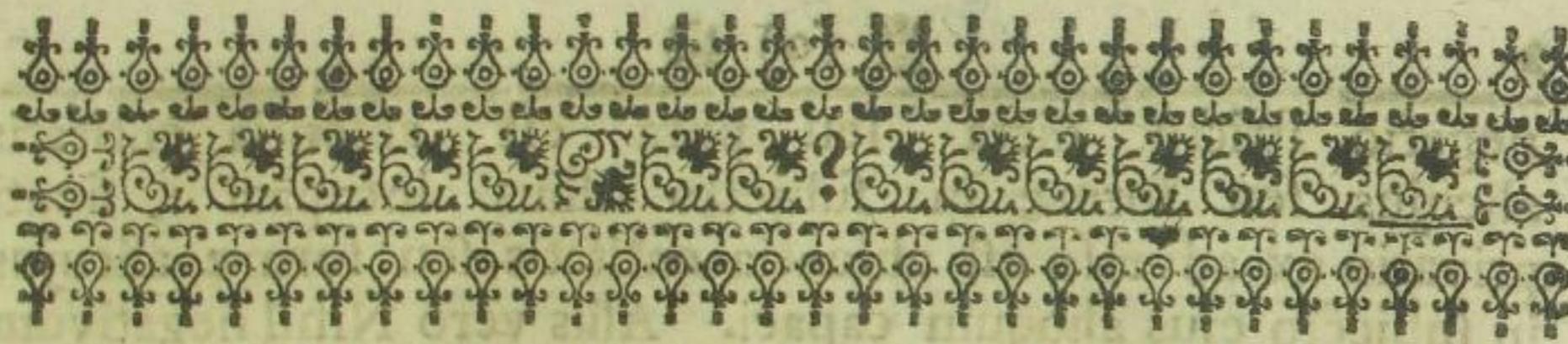
Du hast / Beliebter Freund!
der Musen Brüst gesogen /
Drumb schmecket DIR an jetzt der
Ghwärmer Nahrung nicht.
Ein anderer wird gar oft nach Nattern
Gift gezogen /
DEIN Geist ist aber bloß auff reine
Lehr gerichtet.

Dieses sechte
Carl Ludwich Tetsch,
Regiom. Pruss. Opponens.

PAtria prima sacras docuit TE
Pallades artes,
Auxit Rostochium, quod pro-
bat hæcce dies;
Firmabit, quam doctus adis TE
Saxona tellus:
DEt **D**Eus ex votis ut **TIBI**
cuncta cedant!
Tunc si quando redis varia multi-
scius arte,
Patria sudoris prœmia certa
dabit.

Clare docto Domino Respondenti
de egregio eruditionis suæ spo-
cimine gratulaturus
scripsit

Emanuel Dieterius Collasius
Marchic. S. S. Theol. Stud. Opponens.

Q. D. B. V.

**Qvæstiones Theologicæ,
in quibus
Abusus Philosophiæ
deprehenditur.**

Quæstio I.

Utrum creaturæ ex nihilo productæ sunt, an vero ex essentiâ divina emanarunt?

§. I.

Vocabulum NIHIL *πολύσημον* esse, ex vario illius usu, etiam in vitâ civili, notissimum omnibus est, & in Scripturis ipsis varias illius significations reperiri, FLACIUS *Part. I. Clav. Script.* & RAVANELLUS *Biblioth. Sacr. Voc. Nihil* docere nos possunt. Nobis illud hoc loco propriè & in rigorosâ acceptione, pro *non-existente* sumitur, prouti non-entis synonymum haberi solet, entique, seu ei, quod essentiam existentem habet, contradictoriè opponitur, & in Nihil negativum ac privativum distinguvi suevit. At hæc ipsa quoque distinctio, quando de creatione rerum ex nihilo sermo est, à Philosophis pariter atque Theologis diversâ ratione exposita deprehenditur. Alii namque Nihil negativum dicunt, quod neque aliquid est, neque fieri aliqvid potest. Atque hi terminum *negativi* strictius sumunt, ex significazione abstracti, nempe negationis, siquidem negatio

A

negatio strictè dicta seu pura est absentia entitatis alicujus seu formæ in subiecto illius incapaci : sicuti privatio ex adverso est absentia entitatis seu formæ alicujus in subiecto ejus alioquin capaci. Aliis verò Nihil negativum dicitur, quando nulla materia, nullum subiectum, unde aliquid in esse suo procedat, adest aut præsupponitur, sed sola non-repugnantia ad esse. Atque hi creationem, quantum ad opera primæ hexaëmeri creationis, *Gen. I.* descripti, diei unà cum animâ humanâ, quæ substantia spiritualis est, ex nihilo negativo pronunciant factam esse, quemadmodum KOENIGIUS *Part. I. Theol. Posit. Acroamas.* §. 161. & alii quidam, hinc eam creationem primariam dicentes ; cum priores illi mundum ex nihilo, non negativo, sed privativo afferant productum. Qvos inter tamen nullam intercedere pugnam, ob diversam vocis acceptationem, quemlibet omni sine difficultate agniturum mecumque fassurum, puto. Nobis itaque perinde poterit esse, sive qvis Nihil, de quo quæstio formatur, & ex quo mundus productus, negativum appellaverit, sive privativum. Nam utrisque termino Nihil denotatur absentia omnimoda omnis omnino, non materiae tantum propriè sic dictæ, sed cuiuslibet etiam naturæ subiecti, ex quo creaturæ productæ sint prodierintve.

§. II.

De ortu mundi variæ semper opiniones fuisse comprehenduntur, cum primis apud eos, quibus divinitus per Moseū revelata creationis Historia non innotuit, Gentiles puta Philosophos, quorum diversas videre sententias licet apud PLUTARCHUM *Lib. I. de Plac. Philosoph.* Cap. 3. EUSEBIUM *Præparat. Evangel. Lib. I.* Cap. 7. 8. coll. SPERLETTE *Phys. Nov. s. Phil. Nat. Part. I. Disp. I. Sect. 2.* Epicuræorum speciatim quæ hic Philosophia fuerit, docent PLUTARCHUS *I. c. Cap. 7.* EUSEBIUS *I. c. TROGIL. ARNKIEL de Epicuri Philos Nat. Cap. 3.* Stoicorum autem exhibent EUSEBIUS *I. c. Lib. XV. Cap. 15.* LIPSIUS *Physiol. Stoic. Lib. I. Dissert. IV. V. & IX.* Non fert præsentis nostræ tractationis institutum, istas sententias singulas heic examin.

examinari; id tamen notasse, fortè non sine utilitate futurum est, ante Platonem vix unum alterumve Philosophorum inventiri, qui de origine mundi agens ullam, inter ejusdem principia, DEi mentionem fecisset. Plerique ferè ita philosophati leguntur, ut, tantâ licet in opinionum diversitate, vel ipsi mundo, vel saltem materiæ illius, ex quâ emerserit, æternitatem tribuerent, aut eundem fortuitò sic, uti nunc est, & omnes illius partes coaluisse, sentirent. Quidam alii, & cum primis Stoici, DEum non tam efficientem & externam, quam internam mundi causam crediderunt, imò mundum DEum ipsum dicere veriti non sunt. Quibus omnibus haud inconvenienter sine que injuriâ omni applicaveris Paulinum istud: Εμαλαιώθησαν εν ιοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ επικοίσθη ἡ αἰσθύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, εμαράνθησαν. Vani facti sunt in cognitionibus suis, & obscuratum est insapiens eorū eorum. Gloriantes, se sapientes esse, stulti facti sunt. Rom. I, 21. 22.

§. III.

Nec tamen id mirum cuipiam videri poterit, quod tempus, modum, ordinem, ceterasque creationis mundi circumstan-
tias definire non valuerunt, quippe quæ, cum res facti præteri-
ti sint, à liberâ DEi voluntate dependentis, & ab infinito ejus
intellec̄tu determinati, non nisi per testimonium, sive divinum
sive humanum, illis innotescere potuerunt. Humano autem
hic testimonio locus non relinquitur, siquidem actui creatio-
nis nemo mortalium interfuit, qui de eo testari posset: si quæ
vero ab hominibus sequiorum temporum prolata afferrentur,
hæc assensum certum & immotum non gignerent, sed ultimò
nihilominus ille divino niti testimonio deberet. At tale, præ-
ter illud per Mosen Gen. I. & II. revelatum, aliud non exstat.
Istud igitur cum ignorarent, fieri aliter non poterat, quam ut,
pro suis quisque hypothesibus ac opinionibus anticipatis, non
diversa solùm, sed & perversa construerent systemata, quibus
rerum in universâ mundi machinâ existentium ex æternâ qua-
dam materiâ originem adaptarent conformarentque. Verun-

tamen, hoc est, quod meritò mireris, viros aliquin acutè cernentes, non vidisse, elegantissimam hanc ordinatissimamque mundi, adeò multis ac innumeris partibus constantis, structuram ab æterno esse, aut fortuitò coalescere non potuisse, sed causam aliquam sui efficientem necessariò agnoscere. Omnis namque compositio, cum primis partium innumerabilium generumque diversissimorum, & ea quidem ordinatissima constantissimaque, causam quandam componentem arguit ac præsupponit, eandemque non casu, sed cum ratione sapienteq; consilio agentem. Dumque res mundi maximam partem omni ratione, omni cognitione, omni vita carent, & ex tamen non minus ac viventes, cognitionis atque rationis compotes, ita dispositæ in mundo sunt, ut, varias licet per vicissitudines, non singulæ solùm ad suum proprium, sed etiam universæ in totius Universi finem, lege quādam immotâ, contendant atque conspirent: facile concludi poterat, non potuisse hæc omnia fortuitò sic coire, sed à causâ quādam, ut potentissimâ, sic & sapientissimâ, hac ratione disposita, proindeque ab æterno non esse. *Uti, qui præter se hominem conspicit neminem, si telum viderit emissum, rectè colligat, hunc inanima rei motum esse ab aliquo, qui occulte hoc telum librarit: ita qui cernat res sensu expertes, sepe etiam nec vitâ præditas, tendere ad finem certum, ac universo utilem, à quo nec aberrent, nisi impediantur; is quoque statuat necesse est, res eas ab aliquo gubernari.* Quo simili perqvam appositè hac in materiâ utitur G.J. VOSSIUS *Lib. I. de Theol. Gentil. & Physiol. Christ. s. Orig. & Progress. idololatr.* Cap. I. Conatus equidem est Celeb. Dn. WOLFIUS Rat. Praelection. Sect. II. Cap. III. §. 37. sqv. sicuti reliqua, pro afferendâ existentiâ DEi afferri solita argumenta infirmitatis, obscuritatis, imò partem falsitatis suspecta reddere, ita & adducta accusare, quasi existentiæ DEi demonstrandæ non sint; sed attendendum est, quanquam eadem, non quidem pro primariis existentiæ DEI demonstrationibus venditatis, huic interim fini satis apta judicemus; hoc tamen loco nos iisdem istum in finem non uti, sed solùm indicare, his ex rationibus cognoscere Gentiles potuisse, mundum

mundum nec ab æterno esse , nec fortuitò sic coalescere potuisse. Id quod eum ipsum non inficiaturum , opinamur , cum & ipse met ex contingente existentiâ mundi ad existentiam DEi concludat , & Apologeta ejus Ge. Henr. RIEBOVIUS in der Ferneren Erläuterung der Vernunft . Gedank. des Herrn Hoff-Raths Wulfens von Ott , der Welt , und der Seele des Menschen , integrum , Cap. I. ed impenderit , ut probaret , non adscribi per hanc Philosophiam mundo æternitatem.

§. IV.

Atque hinc constabit : Utrum doctrina de Creatione mundi sit articulus fidei purus , an mixtus ? de quo diversimode loquuti Theologi deprehenduntur. Nimirum , qvando creatio specialiter spectatur , doctrina de eâdem articulum omnino purum constituit , quandoquidem singularum rerum productionem , ratione modi , materiae ex qua , temporis , & reliquarum circumstantiarum , lumen Naturae suis ex principiis explicare & probare neutquam potest. DEum etenim operi creationis absolvendo sex destinasse dies , die autem septimo ab omni opere suo , quod fecit , quievisse ; quid singulis diebus procreatuum ; pisces ex aquâ , gramina , herbas , arbores , ipsaque animantia bruta è terrâ prodire fecisse ; undenam , qvæ so , rationi , citra revelationem divinam , innotescere potuisset ? Ortum humani generis ipsum , quod sapientissimus Creator , præviâ quasi in S. S. Trinitatis consilio deliberatione , postque ceteras creaturas jam tum existentes , primum masculum , quo ad corpus , è terræ pulvere formaverit , formato mox inspirans spiraculum vitae , quo factus homo in animam viventem , deinde ex costâ de eo sumtâ mulierem ædificaverit , Gen. I , 26. II , 7. 21. 22. atque hoc unicum duntaxat immediate creaverit hominum par , quò faceret ex uno sanguine quodvis genus hominum habitare super totam faciem terræ , Aet. XVII , 26. aliaque huc spectantia benè multa vel in hunc usque diem ignoraremus , nisi de iis certos nos reddidisset Θεοπνευστος Historicus , Moses. At , quando generaliter creatio sumitur , quatenus de-

A 3

notat

notat productionem mundi à DEo, abstractè à circumstantiis illius, & in oppositione cum ad existentiam mundi à se, tum ad ortum ejus fortuitum, doctrina hæc articulus fidei mixtus erit. Nam ita creatio solâ ratione, præterqvam quod Scriptura eam testatur, cognosci potest. Optimè AUGUSTINUS *Lib. XI. de Civ. DEI Cap. 4.* formatæ, velut objectionis loco, quæstioni: Sed quid placuit DEo aeterno tunc facere cælum & terram, qua antea non fecisset? subdit: *Quid hos dicunt? si mundum fuisse aeternum sine ulla initio, & ideo nec a DEo factum videri volunt, nimis aversi sunt à veritate, & letali morbo impie ratis insaniunt.* Exceptis enim propheticis vocibus, mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate & mobilitate, & visibilium omnium pulcherrimâ specie quodammodo tacitus, & factum se esse, & non nisi à Deo ineffabiliter atque invisibiliter pulchra fieri se potuisse proclamat. Qvibus LUD. VIVES *Comment. h. l.* addit: *Casus aut fortuito credibile non est factam esse rem maximi ordinis, nec aliam, quam summum potuisse summi operis, aut alium, quam pulchrum pulcherrimi parentem esse.* Omnes Philosophorum schola, quæ divinius aliquid sapuerunt, nihil esse, quod tam arguat & factum esse a Deo mundum, & ejus cura administrari consensu unico affirmant, quam aspectum ipsum mundi totius considerationemque decoris ejus atque ordinis. Quod si hacratione concludere, mundique ortum naturaliter agnoscere, & ex eo agnito DEum cognoscere homines non valerent, non video, quomodo illi ἀναπολόγησι fieri & esse possint. Nec capere me posse, fateor, quomodo illi, qui argumenta ab ordine partium rerumque mundanarum ad causam ordinantem, & ab artificiosa mundi structurâ ad auctorem ejus causamque DEum concludentia fallaciæ à dicto secundum quid ad dictum simpliciter accusant, uti fit. à DN. WOLFIO *l. c. §. 41. 42.* quamvis propterea eos non temere Atheismi arguere velim, hoc suum assertum cum Paulo conciliaturi sint, non solum attestante, DEum se hominibus manifestasse, siquidem invisibilia ipsius à creatione mundi operibus intellecta perspiciuntur, & eternaque ipsius potentia & DEitas; sed & argumentum hoc adeò firmum pronunciante, ut homines per

per illud reddantur inexcusabiles, *Rom. I, 19. 20.* Conf. SLEVOG-TII *Disp. Acad. Part. I. Disp. XIIIX. §. 2. sqv.* Nec obstat naturali Creationis mundi notitiæ locus *Ebr. XI, 3.* Præterquam enim, qvod multa de DEo naturaliter cognoscibilia sunt, quæ tamen etiam ex revelatione supernaturali præterea creduntur, ut omnes articuli fidei mixti; non est sermo heic de creatione mundi in generali, sed speciali & quoad circumstantias consideratâ. Hoc enim arguit verbum *καταρθίζειν*, quippe quod non nudè aliquid producere, sed simul componere, apte disponere, debitè perficere, significat, quemadmodum artifices operis alicujus partes ordinatè disponunt, connectunt, ut aptè cohæreant, sique totum perficiatur. Ita WITTICHIUS *Investig. Ep. ad Ebr. h. l.* Significat etiam, inquit, *haec vox, concinnare, vel concinne aptare, perfectum facere ab ἀρχιος perfectus: sumitur etiam pro componere ex multis unum.* Denotatur enim apta concinnatio & compositio, atque exornatio inter se invicem omnium eorum, que creata. *Quod factum est sex diebus creationis, quos Deus adhibuit cælo & terra ordinandis & perficiendis.* Exemplis ex historiâ creationis ipsum illustrat COCCEJUS *Explic. Ep. ad Hebr. h. l.* postquam scripserat: *In eo est καταρθισμος, quod nihil est, quod non aliud sit ordinatum, & in eo ipso exoritur, quod ad hoc ordinatum est, ut in eo, quæ ad aliquid sunt, existere possint.* Hæc talia solius naturalis luminis ductu investigate nos non posse, fassi sumus, id quod verò non tollit generalem producti à DEo mundi notitiam.

§. V.

Utut verò sit, inter Christianos id minimum certum habetur, mundum à non esse ad esse mutatum fuisse, ideoque coepisse ac initium sui habere, *Gen. I, 1.* Nec id illi ipsi negabunt, qui alias pro possibilitate creationis mundi ab æterno defendendâ disputare solent. Nam & hac de re in utramque partem inter Theologos pariter atque Philosophos & olim disputatum fuisse, & hodienum disputari, deprehendimus. Scholastico-rum quippe non pauci, potuisse mundum ab æterno creari & creaturas æternas existere, propugnant, quanquam in eo non consen-

consentiant, an omnes, quæ nunc in universo reperiuntur, creaturæ, an verò quædam tantum, & quænam ex illis, ab æterno produci atque dari potuerint? quam sententiarum diversitatem, nominatis singularum assertoribus, exponit QUENSTEDIUS Part. I, Syst. Theol. Cap. X. Sect. II. Qu. II. Antith. n. 6. Adstipulati illis, quoad thesin ipsam, sunt recentiores quidam, CASP. BARTHOLINUS *Quæst. & Controv. Illustr. de Mundo Qu. 10.* SCHEIBLERUS *Lib. II. Metaph. Cap III. Art. II. Punct. 6.* HENR. WIDEBURGIUS *Syst. Theol. Posit. Cap. VII. Th. i. &*, alios ut prætereamus, recentissimè Philosophia Wolfiana huic quæstioni iterum occasionem dedit, quando nimirum in den Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen s. *Metaph. §. 1075.* Celeb. Dn. Auctor scripsérat: Wenn gleich Gott die Welt von Ewigkeit hervor gebracht hätte sc. Ubi tantum equidem abest ut, sententiam illam Atheismo januam aperire, afferere audeamus, ut potius CALOVII Tom. III. Syst. Theol. Art V. Cap. I. Qu. 2. & cum eo QVENSTEDII l. c. ēnđ. Observ. 2. de toto hoc negotio judicium approbemus: *Disputatio illa (An mundus ab aeterno creari potuerit?) non concernit fidei articulum; ideoque neutra sententia heresos, nedum atheismi alicujus accusanda.* Nam nec illi, qui negant creari potuisse ab aeterno, infinita potentia derogant, quum non ob defecitum virtutis in DEo id negent, sed ob objectum impossibile, quod id contradictionem involvere judicent, nec qui affirmant, creationem aeternam actualē admittunt, sed solum possibilem illam faciunt, nec contradictionem involvere arbitrantur. Quibus porrò QVENSTEDIUS p. 423. a. n. 3. addit: *Mundum in tempore conditum esse novimus, questionem itaque illam, an ab aeterno esse potuerit, cum non sit revelata, ut curiosam & inutilem rejicimus, & Christianorum responsione indignam judicamus.* In quibus & nos acquiescere possemus, attamen ut sententiam nostram aperiamus, fatemur, negativam non leves ob rationes, etiamsi solo ex Naturæ Lumine disputetur, præferendam esse. Nisi enim quis studiosè vocum significaciones torquere, & alium, acusus fert, sensum iis affingere velit, aeternum, in propriâ suâ significatione, dicitur, quod initium

tium existentiæ non habet , seu nunquam cœpit , & à non esse ad esse mutatum non est , Scholasticis hinc dictum æternum à parte ante pariter ac à parte post . Qvo sensu Theologis ens infinitum , & ens æternum absolute æquipollentia nomina sunt . At creaturam sine initio existentiæ esse , contradictrium est , quoniam sic esse creaturæ tolleretur , quippe quæ per hoc creatura est , quod à Creatore , cum antea non esset , ad esse mutata initium existentiæ suæ accepit . Quicquid autem initium sui habet , quomodo id æternum erit ? Initium namque haberet , & non haberet initium simul , quod absolute impossible est . Rectissime DN. WOLFIUS *Metaph.* §. 39. æternum esse , dicit , quod initio & fine caret . Was nothwendig ist , ist auch ewig , das ist , kan weder Anfang noch Ende haben . Mundus autem per creationem initium esse sui accepit : ideoque æternus esse non potest . Frustrè contrarium sentientes , ad æternam omnipotentiam DEI provocant . Aliud enim est : DEum ab æterno potuisse creare mundum , id quod nemo DEum agnoscens inficiabitur ; aliud , DEum potuisse mundum creare ab æterno , ut actus creandi pariter ac illius terminus sive effectus æternus sit , quod negamus , ob manifestam , quæ subest , contradictionem . Quemadmodum igitur omnipotentiæ divinæ non derogat , quod factum infectum reddere , aut duo contradictoria simul vera facere non potest ; ita etiam eidem nihil inde decedit , quod non potuit mundum creare ab æterno , quia hoc contradictrium est . Nec contrà urgeri potest generatio Filii DEi ab æterno , per quam Filius Patri coæternus est . Per hanc quippe Pater eandem numero essentiam suam Filio communicavit , Filiusque cum Patre unum est , Joh. X, 30. I. Joh. V, 7. at mundus nec ex essentiâ divinâ productus est , nec in eâdem terminatur , aut subsistit , adeoque nec unum est cum DEo , & consequenter DEo coæternus esse non potest . Solent equidem , qui contrarium statuunt , negare , ex assertâ possibilitate creationis mundi ab æterno rectè concludi ad coæternitatem mundi cum DEo , inter-

æternum dependens & æternum independens distingventes, Deumque independenter, mundum vero sic dependenter æternum dicentes. Quorsum etiam tendere videtur DN. WOLFIUS *Met.* §. 1075. scribens : Wenn gleich Gott die Welt von Ewigkeit hervor gebracht hätte , wie vor diesem Aristoteles behauptet ; so wäre sie doch deswegen nicht auff eine solche Art ewig wie Gott : denn sie wäre in einer unendlichen Zeit , hingegen Gott ist ausser der Zeit. Und deswegen wäre sie doch auch ihrer Dauer nach von Gott unterschieden. Respondet istis FECHTIUS *Philocal. Sacr. Thess. Polem. IIX.* *Æternitas dependens vere σιδηρόξυλον est.* Aut enim quod dependenter ab aeterno est , aliquando nihil fuit , aut non fuit. Si non fuit ; ergo nec creatum erit , cum creatio sit productio rei ex nihilo. Si aliquando nihil fuit ; & tamen fuit ab aeterno , cum eadem consequentiā aliquid durare poterit in æternum & tamen recidere in nihilum. *Quod est contradictorium.* Addito : Colligendi vis adeò manifesta est , ut assensum , quamprimum auditur , mereatur. Idem etiam de tempore aeterno seu infinito dicendum. Nam & hoc , si terminos in propriâ & usitatâ significatione sumserimus , palpabilem contradictionem involvit. In hoc quippe tempus etiam æternitati strictè dictæ opponitur , quod istud initium , haec vero nullum habet : ideoque tempus æternum & cum , & sine initio simul , seu tempus non-tempus & æternum non-æternum erit. Excipitur forte , tempus non aliter æternum dici , quam in descriptione Wolfiana *Metaph.* §. 94. Die Zeit ist nichts anders als eine Ordnung dessen , was auf einander folget , dergestalt daß , wenn man eines als das erste annimmet , ein anderes das andere , und noch ein anderes das dritte wird , und so weiter fort. Non immiscebimus nos Philosophorum disputationibus de temporis naturâ , quam adeò abstrusam arbitriationis nulli sunt , ut inexplicabilem pronunciarint. Id modò notamus , sermonem hic non esse de tempore externo , quod dicitur , seu mensurâ durationis rerum ; quæ est æquabilis ille , constantissimus ac naturaliter immutabilis corporum cœlestium motus ,

motus, *Gen. l. 14*; sed de tempore interno, seu ipsâ duratione rerum intrinsecâ, quæ mensurabilis est & successiva, dum res fluxu quodam continuo, juxta mensuram temporis externi, progrediuntur. Atque sic quidem dubio caret, tempus successivum quid esse, eine Ordnung dessen, was auf einander folget, quod Aristotelici per numerum motûs exprimere solent; attamen non est hæc descriptio temporis adæquata, siquidem non exprimit id omne, per quod illud ab omni duratione quocunque modo infinitâ distinguitur. Ad hoc enim etiam requiriatur, ut tempus sit duratio & initium & finem habens. Constat, homines omnes, factâ mortuorum resurrectione, & extremo judicio peracto, alios in beatitudine cœlesti, alios in infernali damnatione sine fine superstites fore. Nec quispiam, reor, dubitaverit, eorum durationem intrinsecè successivam esse, quandoquidem essentia eorum finita tamen est manetque, sola essentia infinitâ omnem omnino successionem intrinsecam excludente. At Scriptura hanc durationem creaturarum, rationalium, post Seculi hujus consummationem, non tempus vocat, sed æternitatem, non absolute, siquidem, eandem initium habere, certissimum est; sed secundum quid & respectu finis, qui ei defuturus est. Quid? quod, tempus aliquando penitus desitum esse, *Apoc. X, 6.* dicatur, & noctes (consequenter & dies, quarum in vicissitudinibus omne tempus consistit,) amplius non futuras, *Apoc. XXI, 25. XXII, 5.* Nam externa illa temporis mensura desinet, *2. Pet. III, 7. 10. II. 12.* ergò nec mensuratum, tempus, erit: quia relata sunt simul naturâ, ut sublatto uno, alterum quoque tollatur. Ecce sic durationem successivam, quæ tamen tempus non est: ex quo clarum, ad tempus definiendum non sufficere successionem seu ordinem succedentium antecedentis & consequentis, sed ulterius ad illud requiri, ut finem habere possit, si ab æternitate à parte post, ut scholasticè loqui liceat, ipsum sit distinguendum. Ex opposito igitur tempus etiam notare debet durationem rerum initium habentem, cum alijs ab æternitate absolute dictâ & à parte ante di-

stingui minimè posset, nec minùs aperta contradic̄tio foret tempus sine initio, aut æternitas initium habens, ac tempus, quod finem habere nequit, aut æternitas aliquando desituta. Quod enim Neo-Evangelistæ, æternum, ceu vocant, Evangelium Diabolis atque damnatis hominibus annunciantes, de æternitate damnationis aliquando finiendā, ut & illis salutem, quasi post liminio tandem obtinendam, promittant, garriunt, hoc loco non curamus, certi, nec æternitatem finitum iri, nec tempus sine fine duraturum esse. Ne dixeris, cuilibet integrum esse, vocabulis pro libitu significationem imponere, definitio-nesque rerum suis accommodare hypothesisibus. Id enim, sicuti, quoad verba vulgaria & communis usus, in vitâ civili; sic, quantum ad terminos technicos, in Disciplinis & Artibus, permultum maximarum confusionum non parere non posset. Ut enim verba rebus imposita sunt, ut sint signa earum; ita ex prima eorum impositione significare, & ex usu valere debent. Alias enim, BAJERI Comp. Theol. Exeg. Cap. III, §. I. n. (b) verbis utor, omnis certitudo, interpretandi (recte intelligendi) dicta aliorum, tolleretur, si verba ex instituto significantia non essent necessaria accipienda in eo sensu, quem ex instituto non unius hominis, sed communi hominum, significant. Vocabulum temporis autem ex instituto, ut finita hæc duratio ab omni duratione quomodo- cunque infinita distinguatur, & ex usu communi, durationem denotat, non solùm intrinsecam rei durantis successionem, ve- rum etiam ut finis, ita initii quoque non expertem. Quæcum ita sint, non potest dari tempus æternum, adeoque mundus non potuit creari ab æterno.

§. VI.

Quo evicto, necessario concluditur, multò minus mun- dum ab æterno existisse, quandoquidem à potentia ad actum consequentia negativa necessaria est. Et quoniam non ab æter- no semper existit, oportet in tempore, vel ut rectius dicamus, cum tempore cœperit, adeoque productus & à non-esse ad esse

esse mutatus sit. Præsupposito autem , mundum cunctaque in eo existentia à DEo producta esse, quæstio est : Undenam verò producta sint? Non est , ut Idealistarum , qui dicuntur, mentionem heic faciamus, qvippe qui , solis admissis substantiis spiritualibus, materialis mundi corporumque in eo omnium existentiam realem negantes , eamque pro meritis entibus rationis , seu ideis à mente spirituum sibi repræsentatis habentes, extra controversiam nostram sunt. Nam cum iis , qui sensu indigent , seu ad sensum patentia negantibus , disputandum non esse , cum frustranea omnis adversus eos disputatio foret, Philosophi docent, ARISTOTELES *Topicor. Lib. I. Cap. 9.* al. *Cap. II. HEDIO Organ. Aristotel. Part. I. Lib. I. Dialect. Cap. I. §. 6.* Disputandum igitur cum iis in præsenti nobis est , qui mundum hunc contentaque in illo corpora admittunt pariter atque nobiscum præsupponunt. Neque nunc cum Philosophis Gentilibus æternam quandam mundi materiam afferentibus speciatim nobis res erit. Ad eos potius respicimus , qui Christianorum in numero haberi cupiunt , & infallibile DEI Verbum licet habentes , nihilominus de generali mundi ortu falsam opinionem foverunt , creatione ex nihilo negatâ , DEoque pro subiecto , ex quo creaturæ prodierint , venditato. Licet enim de origine mundi nos satis clarè atque sufficienter sacer sacrarum Literarum Codex edoceat ; Spinozismus tamen atque Fanaticismus ab hac clarissimâ divinâ luce avertere ac in densissimas Gentilium Philosophorum tenebras torquere oculos mentis amant longèque sibi convenientius ducunt. Ut igitur creatio mundi ex nihilo negaretur, DEum confinxere subiectum, ex quo res in mundo existentes prodierint , quamquam in modo hujus earum ortus explicando non exactè convenientia : quamobrem utrumque seorsim audire juvabit.

§. VII.

SPINOZA *Append. ad Ethic. part. I. Opp. Posthum. p. 34. 35.*
præjudicia, quæ maximè impedian, quò minus homines rerum concatenationem eo , quo ipsam explicit ipse , modo amplecti possint

possint, ab hoc uno pendere dicit, quod scilicet communiter supponant homines, omnes res naturales, ut ipsos, propter finem agere; imē, ipsum Deum omnia ad certum aliquem finem dirigere, pro certo statunt; cum nempe dicunt, Deum omnia propter hominem fecisse, hominem autem, ut ipsum coleret. Causam hujus, ut vocat, præjudicij dicit esse, quod omnes homines rerum causarum ignari nascuntur, & quod omnes appetitum habent suum utile quarendi, cuius rei sunt consciī. Ex his enim, pergit, sequitur, primò, quod homines, se liberos esse, opinentur, quandoquidem suarum volitionum, siue appetitus sunt consciī, & de causis, a quibus disponuntur ad appetendum, & volendum, quia earum sunt ignari, ne per somnium cogitant. Sequitur secundò, homines omnia propter finem agere; videlicet propter utile, quod appetunt; unde fit, ut semper rerum peractarum causas finales tantum scire expertant. Porro cum in se & extra se non pauca reperiante media, quae, ad suum utile assequendum, non parum conducant, ut ex. gr. oculos ad videndum, dentes ad masticandum, herbas, & animantia ad alimentum, solem ad illuminandum, mare ad aleendum pisces &c. hinc factum, ut omnia naturalia, tanquam ad suum utile media, considerent; & quia illa media ab ipsis inventa, non autem parata esse sciunt; hinc causam credendi habuerunt, aliquem aliud esse, qui illa media in eorum usum paraverit. Nam postquam res, ait, ut media consideraverunt, credere non potuerunt, easdem se ipsis fecisse; sed ex mediis, quae sibi ipsi parare solent, concludere debuerunt, dari aliquem, vel aliquos natura rectores, humanā præditos libertate, qui ipsis omnia curaverint, & in eorum usum omnia fecerint. Quod quam stolidè ab hominibus credi Spinozæ videatur, paulo post declarat, verbis: Sed dum quiesciverunt ostendere, naturam nihil frustrā (hoc est, quod in usum hominum non sit) agere, nihil aliud videntur ostendisse, quam naturam, Deosque aequa, ac homines, delirare. Ecce! res mundi non abs quodam universi hujus Rectore productas, sed a se ipsis factas. Quod tamen non ita capiendum, quasi res seiphas ex nihilo produxisserent, sed, quod in DEo, qui est ens a se, (intelligit autem Spinoza per DEum a seipso existentem nihil aliud, quam universum hoc ipsum) ab æterno existant. Nam ita Eth. Part. I. Prop. 6. supponit: Una substantia non potest produci ab alia substantia.

stantia. Et Prop. 14. Prater Deum nulla dari, neque concipi potest substantia.
 Hinc Prop. 15. infert: *Quicquid est, in Deo est, & nihil sine Deo esse, neque concipi potest.* Tandemque Prop. 18. concludit: *Deus est omnium rerum causa immanens; non verò transiens.* Mens ejus est: DEum non esse causam rerum externam seu efficientem, extra se res producentem. sed internam, essentiam rerum ingredientem & intrinsecè constituentem. Quemadmodum Part. II. Schol. Prop. X. mentem suam ipse declarat: *Deus non tantum est causa rerum secundum fieri, ut ajunt; sed etiam secundum esse.* Quantumlibet autem Prop. XVI. Coroll. I. edicat: *Deum omnium rerum, quæ sub intellectum infinitum cadere possunt, esse causam efficientem;* ex integro tamen doctrinæ ejus systemate, ipsum ambiguitate terminorum ludere, ac captione ex æquivocatione Lectorem fallere velle, patet. Quâ enim ratione DEus ipsi rerum efficiens, & simul tamen immanens causa sit, ex sequentibus patebit, nimirum Part. II. Eth. Defin. I. *Per corpus intelligo modum, qui Dei essentiam, quatenus ut res extensa (alio respectu eandem etiam ut cogitantem spectat) consideratur, certo & determinato modo exprimit.* Et Part. I. Prop. 25. Coroll. *Res particulares nihil sunt, nisi Dei attributorum affectiones, sive modi, quibus Dei attributa certo, & determinato modo exprimuntur.* Quibus cum conferantur sequentes Part. I. Definitiones: III. Per substantiam intelligo id, quod in se est, & per se concipitur: hoc est id, cuius conceptus non indiget conceptus alterius rei, à quo formari debeat. IV. Per attributum intelligo id, quod intellectus de substantiâ percipit, tanquam ejusdem essentiam constituens. V. Per modum intelligo substantia affectiones, sive id, quod in alio est, per quod etiam concipitur. VI. Per Deum intelligo ens absolute infinitum, hos est substantiam constantem infinitis aterributis, quorum unumquodque eternam, & infinitam essentiam exprimit. Per obscuram hanc esse Philosophiam, fatentur, quotquot eam refutare aggressi sunt, omnes, ac id meritò quidem. Quando tamen totum sistema Spinozianum uno velut intuitu contemplamur, mens ejus huc redire videtur. Totam hanc universi hujus machinam, seu mundum in toto suo complexu spectatum, esse Deum. Et qvoniā species terum

rerum ita in mundo continentur, ut omnes simul sumtæ totam universi essentiam constituant, has esse, quæ dicimus, attributa DEi. Species autem individua complectuntur & in se continent, hæcque per illas concipiuntur seu ex illis cognoscuntur, hinc ea vult modos esse. Atque hoc sensu. Prop. XI. dicit Deum substantiam constantem infinitis attributis, quorum unumquodque æternam & infinitam essentiam exprimit. Quocum convenit Part. II. Prop. 44. *De naturâ rationis non est res, ut contingentes; sed, ut necessarias, contemplari.* Adeoque essentiæ rerum sunt æternæ, seu, ut Part. I. Prop. 19. *Deus, sive omnia Dei attributa sunt æterna.* Et Prop. 21. habet: *Omnia, quæ ex absoluta natura aliquius attributi Dei sequuntur, semper, & infinita existere debuerunt, sive, per idem attributum æterna & infinita sunt.* Interim tamen: *Rerum à Deo productarum essentia non involvit existentiam, juxta Prop. 24.* Hæc Spinozæ de mundi rerumque mundanarum origine doctrina est, quâ in eundem Philosophos antiquissimos antecessores habuisse, commonstrarunt Dn. D. BUDDEUS *Disp. de Spinozismo ante Spinozam*, WITTICHIUS *Exercit. Theol. I. de DEo mundi Rector* §. 5--ii.¹ Quatenus cum Judaismo ea conveniat, exponit WÄCHTERI *Spinozismus im Judenthum, oder, die von dem heutigen Judenthumb und dessen geheimen Kabbala vergötterte Welt* Part. I. In quantum ad stipulatorem naëta fuerit FRIDERICUM van LEENHOF edocuit Dn. JENICHEN *Historia Spinozismi Leenhofiani Cap. 2.* Nec JOH. TOLANDUM in *Origin. Judaic.* alie- num à Spinozæ sententiâ esse, probat Cel. Dn. D. DEYLINGIUS *Observat. Sacr. Part. II. Obs. I. §. 6. & 8.*

§. VIII.

Fanaticos quod spectat, non permittet instituti præsentis brevitas, veterum quorumcunque verba colligere, eorumq; cum Philosophis Gentilibus commonstrarare consensum, sed videndus de iis erit COLBERGIUS in *dem Platon Hermet. Christenb.* Part. II. Cap. II. §. 8 *sqv.* Nobis sufficiat, ex recentissimis, qui omnium instar esse possit, allegasse sic dictum CHR. DEMOCRITUM s. DIPPELIUM in *dem Weg-Weis. zum verlohrnen Licht und Recht* Part.

Part. II. Cap. I. Operum sub Tit. Eröffneter Weg zum Frieden mit Gott und allen Creaturen, jund im editorum p. 751. scribentem: Das absurdeste, so unter uns Christen diese Controvers von der materia prima begleitet, ist die überall angenommene und ausgemachte Meynung, daß Gott die Welt aus keiner zuvor schon da gewesenen Materie erschaffen. -- Da nun Gott der Herr aus sich selbst, wie die Schrift Rom. II. bezeuget, aller Dinge Wesen gefasst und geschaffen ic. Et p. sq. 752. Es ist schon ehemahls von uns erinnert, daß die Red. Art: Gott hat alles aus nichts gemacht, gleichfalls von den Christen ohne Schrift, und vielleicht auch ohne Liecht, in die Theologie gebracht worden: -- Die Schrift sagt ausdrücklich, daß Gott aus sich, durch sich und zu sich, alle Dinge geschaffen, Rom. 11. und Hebr. 11. daß Gott also die Welt durch sein Wort zugerichtet, daß die sichtbaren Creaturen, aus dem unsichtbaren, und nicht aus einem blossen Nichts geworden sind. Demel zu folge, wird freylich einer jeden Creatur Wesen seine ewige Wurzel in dem Wesen Gottes selbst haben. Add. Cap. VII. p. 812. Et in dem Send. Schreib. an Hrn. Conr. Brüssken p. 969. ita scribit: Der Begriff von dem Nichts, aus welchem alle Dinge sollen geschaffen seyn, wie man in den Schulen redet, hat mir manches mahl den Kopff zerbrochen, -- bis ich in dem göttlichen Licht, durch Handlung von Gott gelehrter Scribenten den schwachen und falschen Begriff von dem Nichts der Erschöpfung eingesehen, und auch in der Schrift nicht gefunden, daß die Welt aus Nichts gemacht sey, sondern daß alles, was man sieht, ex non apparentibus, aus den unsichtbaren Dingen ursünde, Hebr. 11, 3. Gott, als ein ewig überfließendes und fruchtbare Wesen, das sich in seiner Liebe ausbreitet und mittheilet, hat durch das allmächtige Wort in und aus sich selber aller Creaturen Wesen gefasst, Rom. 11. v. ult. und mit der Zeit in eine äußerliche Selbständigkeit und Individualität eingeführet. -- Das alle Creaturen, ihrem Wesen nach, ein Ausfluß der ewigen Liebe Gottes sind, die sich in so viel tausenderlen Gestalten selbst zertheilet, und in unendlicher Fruchtbarkeit mitgetheilet hat. Nec minus in Fato Fatuo Sect. I. §. 6. Opp. p. 1121. dicit, daß der Concept

C

cept

cept von dem absoluten Nichts, aus welchem alle Dinge geschaffen sollen seyn, weder mit dem Verstand, noch mit der H. Schrift harmoniret, als welche expreß saget, daß wir durch den Glauben, und also durch eine göttliche Gewißheit mercken, oder erkennen, daß die Ewigkeiten durch Gottes Wort fertig sind, so daß aus den unsichtbaren Dingen, die sichtbare worden sind, Hebr, 11. 3. In welchem Text die allzufreye, und mit Scholastischen Gräßen præoccupirte Übersetzer, sic nostram quoque suggillat Versionem Lutheri Germanicam, in vielen Versionen vor die unsichtbare Dinge das Wort Nichts gesetzet, denn sonst hätte ihr Articul, von der Erschöpfung aus dem Nichts, nirgends Grund gefunden. In hoc igitur Fanaticismus cum Spinozismo convenit, quod uterque negat mundum ex nihilo creatum, uterque contrà docet, ex DEo omnia prodiisse in eoque antè essentiam habuisse suam æternam. Haud tamen, ut Spinozismus, sic etiam Fanaticismus mundum à DEo diversam substantiam esse inficiatur, nec DEum materiam mundi jam existentis facit, sed potius illius formam, spiritum vel velut animam omnium in universum rerum esse vult: unde communis ille ac universalis, quem dicunt, mundi spiritus, omnia in mundo viventia animans atque movens, qui, juxta dogmata Fanaticorum, non aliis, ac ipse DEus, esse intelligi potest.

§. IX.

Sed ut jam probemus, mundum ex nihilo productum, notamus, sermonem non esse præcipue de iis creaturis, quas ex quadam præacente jam, seu antè creata materia, prodire DEus fecit, veluti ex historia creationis constat; sed de primâ illa & primaria creatione, quæ immediate ex nihilo, i. e. ex nullo præexistente subje~~cto~~, factâ: ita tamen, ut & cæ res, quæ ex aliquâ præexistente materiâ factæ, mediatè tamen ex nihilo productæ dicendæ sint, utpote quæ non minus infinitam, ad sui productionem, ex materiâ illa, potentiam desideraverint, cum materia illa ad istas producendas de se inhabilis prorsus fuerit indispositaque. Dum ergo diximus, Nihil nobis præcipue denotare, absentiam omnis omnino præexistentis subiecti,

jecti, ex quo res creatæ prodiissent, facile patet, non sumi nobis hanc vocem in sensu fanatico, quando Teutonicus ille, ut appellari slevit, Philosophus, *JAC. BOHME Myster. Mag. oder Erklähr. über das I. V. Mos. Cap. I. n. 2.* DEum per æternum nihil describit, Wenn ich betrachte, dicens, was Gott ist, so sage ich: Er ist das Eine gegen der Creatur, als ein Ewig Nichts. Hoc namque sensu si dicerentur creaturæ ex nihilo productæ, ex essentia divinâ emanassent, seu ex DEo, tanquam præexistente subjepto, ortum suum traxissent, id quod Fanatici volunt, sed hic paulò post refutabitur.

§. X.

Pro efferendâ mundi creatione ex nihilo solet ab aliquibus quidem provocari ad ipsum verbum בָּרָא Gen. I. 1. quod hoc ipsum innuat, aliquid ex nihilo producere; ast quoniam verbum illud etiam de productione rerum ex materia quadam præjacente usurpatum invenitur, ut de creatione hominis, Gen. I. 28. non videtur id satis evidenter creationem mundi ex nihilo evincere: quapropter & ipsum non magnopere urgebimus. Quanquam negligenda non sit observatio, qvod verbum בָּרָא non solùm notet creare rem ex nihilo, sed etiam rem, cui nulla res similis adhuc erat, producere. Quo ipso בָּרָא creavit ab הַשְׁעָר fecit, tanquam species à genere, distingvatur, notante *SEB. SCHMIDIO Annot. super Gen. I. 1.* sicque *creare* sit producere quidquam vel planè ex nihilo, vel ex materiâ inhabili ac indispositâ, qvod utrumque infinitam potentiam agentis supernaturalis requirat. Sed ne sic quidem hoc argumentum Adversariis satisfacere videbitur, quin excipere possint, etiam Gen. I. 1. posteriorem illum significatum obtinere posse. Veruntamen, quando in principio, & quidem absolute tali, dicitur Deus creasse cœlum & terram, firmius illud ac irrefragabile suppeditat argumentum, collato Joh. I. 1. 2. 3. Hic enim Λόγος sive Filius DEi per hoc à creaturis distingvitur, quod ipse in principio, principium autem oriebatur, cum Deus cœlum atque terram creabat, fuit apud DEum, hæ vero per ipsum, in

C 2

prin-

principio, factæ sunt, adeòque ante principium esse nullum ha-
 buerunt, multò minus in essentia divinâ fuere, sed ex nihilo
 productæ sint, oportet. Qvod si verò creaturæ quoque, vel
 saltem earundem materia ex quâ, ab æterno existisset, non po-
 tuisset Evangelista Filii Deitatem inde probare, qvod ipse in
 principio apud DEum fuit. Fuissent enim sic etiam creaturæ,
 vel saltem materia earum, apud DEum ab æterno. In ò verò,
 ipsum principii vocabulum indicat initium temporis, quo res
 finitæ, eousque nondum existentes, existentiam adeptæ sunt, seu
 existere cōperunt. Sic *Rom. IV. v. 17* DEus dicitur *vocans ea, que*
non sunt, sicut ea, que sunt. Sunt equidem diversæ de Dicti hu-
 jus vero sensu Interpretum sententiæ, videndæ apud *SEB. SCHMI-*
DILLI Comment. in Ep. ad Rom. h. l. præsertim autem scopo no-
 stro, in qvem illud allegamus, directè contradicit *LIMBOR-*
CHIUS Comment. in Ep. ad Rom. qui cum *Ejusd. Comm. in Act. A-*
post. & Ep. ad Hebr. coniunctim prodiit, *ad h. l.* commentatus:
Id est, quod possit ea, quæ non sunt, & quorum causa naturales non ex-
stant, ita certò exhibere, perinde ac si jam exstarent. Non respicitur
 hic propriè ad omnium rerum creationem: multò minus (ut quidam vo-
 luerit) docet eam ex nihilo esse factam: quia solummodo ait, DEum ea,
 que nec ipsa, nec quorum causa naturales existant, producere; an vero
 ea ex nihilo, an ex eprajectante materia producatur, non definit. Quare di-
 gendum, hic propriè respici omnipotentiam & constantiam divinam in
 implendis promissis suis: quod DEus, quæcumque promisit, quantumvis
 ardua, & omnes naturæ vires superantia, tam certò praestiturus est, non
 aliter ac si ea jam presentia oculis cernerentur. Qvod postremum,
 utut, qvatenus ad accommodationem refertur, non negetur;
 non tamen idèo excluditur alter ille sensus, qvem verba in na-
 tivâ suâ significatione gignunt. Respectus autem ille ad poten-
 tiā atqve constantiam divinam in implendis promissis est ac-
 commodatio tantum prolatorum duorum exemplorum, nem-
 pe vivificationis mortuorum & vocationis eorum, quæ non
 sunt. Idqve arguunt sequentes *verbiū 18 19. 20.* firmitudinem
 fidei Abrahamiticæ de promisso sibi semine describentes. Cre-
 didit

dedit nimis Abrahamus promissioni DEi, quem noverat & mortuos suscitare posse, & vocasse olim, seu in initio mundi, quæ non erant, ut essent, sic à majori veluti ad minus argumentatus. Egregiè TIRINUS Comment. in S. S. ad h. l. accommodationem hanc declarat: *Qui enim vivificat mortuos, id est, resuscitat à morte quoscumque vult, immo ea quæ non sunt, seu nondum existunt in rerum naturâ, perinde vocat è suo nihilo, & facit realiter existere, atque ea quæ jam pridem sunt in rerum naturâ. Vocat, inquam, sicut solet herus vocare famulos suos: nam àquale tam in illa, quam in ista imperium habet, inquit S. Chrysost. & August. Quanto facilius potest ex sterili facere fœcundum, & multarum, immo omnium, gentium parentem?* Unde merito Abraham v. 18. contra omnem spem naturæ, seu naturalis potentia generativa, credidit in spem gratiae, providentia & promissionis divina conceptâ certissimâ fiduciâ, quod quæ sibi promittebantur à DEo, infallibiliter obventura essent. Ut igitur, propriâ verborum significatione servatâ, τὰ ὄντα sunt entia, i. e. quæ essentiam existentem habent; ita τὰ μὴ ὄντα, non-entia sunt, i. e. quæ non habent essentiam existentem, sive nihil. Opppositorum enim eandem oportet esse significationem. Ulterius & provocamus ad Locum Ebr. XI. 3. ubi secula dicuntur verbo DEI perfecta, ita, ut non ex apparentibus seu visilibus ea, quæ videntur, facta sint. Cum itaque res non sint visibiles, nisi respectu materiæ suæ, DEus autem non ex visilibus visibilia condidit, sequitur, Apostoli mentem esse, fide nos intelligere, DEum non creasse mundum ex materiâ jam existente, sed ex nihilo; At vidimus §. 8. Dippelium pro suâ sententiâ hunc locum allegare, ut per invisibilia intelligatur ipsa essentia divina, quæ invisibilis est. Verum, sic eum clarius hoc oportuisset probare, quod sine probatione gratis supponitur. Ceterum, cum ad hæc Comp. Mateol. Fanar. Recent. Part. I. Cap. II. Th. I. Observat. 2. responsum jam sit, licebit eadem hic iisdem repetere verbis: *Locus Ebr. XI. 3. adèò Fanaticorum sententiam non sufficiat, ut possim destruas ipsam. Aliud sanè est, cum Apostolo dicere, ea, quæ cernuntur, non facta esse ex apparentibus, i.e. ex reverâ præexisten-*

existentibus; aliud, quod Adversarius mavult, ea facta esse ex non apparentibus, i. e. ut interpretatur, ex materia (seu præjacente subiecto) invisibili. Apostolica propositio negativa est, particula negativa copulam afficiente; Fanatica autem affirmativa est, ne ipsum quidem prædicatum, sed determinationem duntaxat infinitam habens: qualis autem consecutio non procedit. Sunt quidem Interpretes hujus Epistolæ, uti GERHARDIUS, HORNEIUS, CHRIST. WITTI-CHIUS, LIMBORCHIUS, SCHLICHTINGIUS, alii, particularum μὴ & ἐκ transpositionem euphoniacæ causa factam statuentes, sicut etiam, teste MILLIO Variant. Lection. N. T. h. l. apud GREGORIUM NYSSENUM legitur: ἐκ τῶν μὴ Φαινομένων, unde propositio, qvoad determinationem prædicati, infinita resultaret. Quæ sententia qvamvis creationem mundi ex nihilo salvam relinqvat, præferenda tamen præcedens erit, quâ in consentientem habemus prælaudatum SCHMIDIIUM Comment. in Ep. ad Hebr. h. l dicentem: Apostolum consilio dixisse μὴ ἐκ Φαινομένων, non ἐκ μὴ Φαινομένων, ut simpliciter neget, non privationem aliquam induceret, q. d. Ut ea, que videntur, fierent, sed non, ut per naturæ cursum fiunt, ex iis, quæ apparent. Nec frustra factum, ut Φαινομένων, careat articulo: sed Apostolum docere voluisse, vocem in latitudine maximâ, ne quidem ad ea, quæ hodie apparent, restrictam, accipiendam esse, q. d. non ex ulla earum, quæ apparent aut apparere possunt. Add. FLA- CIUS Gloss. in N. T. h. l.

§. XI.

Fortassis autem postremum hoc argumentum nondum Fanaticorum sententiæ satisfacere videbitur, siquidem & essentia divina non apparens seu invisibilis est. Speciatim itaque creaturas non ex essentia divinâ emanasse, vel inde constare posset, quod Deus, qui rerum mundanarum originem, quam ex solo Naturæ Lumine distinctè cognoscere non poteramus, nobis non ignotam manere voluit, sed eam in Verbo revelavit, nec in ipsâ creationis, historiâ, nec alibi Scripturarum ullam illius mentionem fecit, facturus id sine dubio, si talis revera rerum fuisset origo. E con- trario

trario potius ubique Scriptura DEum à mundo, ut causam efficientem ab effectu, distingvit separatque, DEum Creatorem, cœlum autem & terram creata dicens. Appositi LACTANTIUS Institut. Divin. Lib. VII. s. de Divino Premio Cap. 3. Quomodo, scribit, potest idem esse quod tractat, & quod tractatur. Si quis dicat, idem esse figurum quod lutum, aut lutum idem esse quod figurum: nonne aperte insanire videtur? At isti (Stoicos indigitat) uno naturamine duas res diversissimas comprehendunt, DEum & mundum, artificem & opus. Qui & Lib. II. s. de Orig. Error. cap. 6. & 9. contra hunc errorem, proqve creatione ex nihilo, multa egregia habet. Et quid? Nonne doctrina de DEo causâ mundi internâ, deque creaturarum ex essentiâ divinâ emanatione, pleraque essentialia attributa DEi negaret aut everteret? Quomodo enim, salva istâ, spiritualitas, simplicitas & immensurabilitas, immutabilitas, imò perfectio & infinitas DEi consistere posset? Etenim si ex essentiâ divinâ creaturæ emanarunt, fieri non aliter potuit, qvam ut singulis istis, id quod alias de homine Fanatici disertè affirmant, particula quædam essentiæ divinæ insit. Quantum autem exinde non sequeretur absurdum! Nam essentia divina hoc pacto partibilis ac mensurabilis, conseqventer substantia extensa esset, quemadmodum SPINOZA Part. II. Eth. Prop. 2. Extensio, inquit, attributum DEi est, sive DEus est res extensa. At omne extensum partes habet extra partes, è quibus compositum est. Imò, qvia totum, quod partes in se continet, qvà totum partibus suis singulis perfectius est, qvælibet creatura DEo perfectior esset. Tacemus reliqua audituri ALLGUSTINUM Lib. IV. de Civ. DEi Cap. 12. contra opinionem eorum, qui DEum animam mundi esse putaverunt, disputantem, scribendo: *Quod & illud non debet mouere acutos homines, vel qualescunque homines.* Non enim ad hoc ingenii opus est excellentia, ut deposito studio contentionis attendant, si mundi animus DEus est, eique animo mundus ut corpus est, ut sit unum animal constans ex animo & corpore: atque iste DEus est sinus quidam naturæ, in se ipso continens omnia: ut ex ipsis anima, qua vivificatur tota ista moles vita atque anima

anima cunctorum viventium pro cuiusque nascentis sorte sumantur, nihil omnino remanere potest, quod non sit pars DEi. Quod si ita est, quis non videat, quanta impietas & irreligiositas consequatur: ut quod calcaverit quisque, partem DEi calcet: & in omni animante occidendo, pars dei trucidetur? Nolo omnia dicere, quae possunt occurrere cogitantibus: dici autem sine verecundia non possunt. Quibus Cap. 13. addit: De ipso rationali animante, id est, homine, quid infelicius credi potest, quam DEi partem vapulare cum puer vapular? Nam verò partes dei fieri lascivas, iniquas, impias atque omnino damnabiles, quis ferre posset, nisi qui prorsus insaniat? Hæc enim, si quæpiam, sententia Atheismum inducere aptissima est, DEum, ut paucis dicam, faciens non - DEum. Conf. WITTICHII Exercit. Theol. I. de DEo Mund. Rect. §. 41.

§. XII.

Non equidem Adversariis deesse videntur, quæ tam pro suâ sententiâ tuenda urgeant, quam objicant contra nostram; haud tamen in ea omnia inquirere, propositum nobis nunc est, ab abusu tantum Philosophiæ veram doctrinam nostram hac vice vindicaturis. Deprehendimus nimirum, adduci heic solere Regulam: *Ex nihilo nihil fit*; ex qua jam olim Philosophos, vel ipsius mundi, vel saltem materiæ illius æternitatem afferentes, argumentatos fuisse, apud EUSEBIUM Præparat. Evang. Lib. I. cap. 8. videre est, juxta quem Xenophanes Colophonius ita ratiocinatus: *Si detur, universum hoc procreatum esse, continuo sequunturum, uti prius non fuerit; id autem, quod non est, neque fieri, neque aliud efficere, neque rursus ex eo fieri quicquam posse.* Epicurus contendit, ex eo, quod non sit, oriri nihil. Metrodorus Chius, sempiternum esse hoc universum, affirmavit, propterea quod si genitum illud esset, ex eo, quod nusquam est, genitum fuisset. Hanc quoque Regulam SPINOZAM Part. I. Eth. Defin. VI. quâ DEum dicit substantiam esse constantem infinitis attributis, quorum unumquodque eternam & infinitam essentiam exprimit; respexit, rectissime judicat WITTICHIUS Anti-Spinoz. s. Exam. Eth. Ben. de Spin. Part. I. Def. VI. p. 22. de eo scribens:

Videtur

Videtur sic collegisse, vel debent omnia esse à DEo, ut ab ipso ex nihilo fuerint facta, vel ut ex ipsis natura sequantur; At illam productionem ex nihilo habuit pro absurdâ & contradictione, ad alterum ergo modum maluit deflectere. Quid & DIPPELIUS l. l. §. IIX. allegatis hanc propter regulam procul dubio scripsit: Der Begriff von dem Lichts, aus welchem alle Dinge sollen geschaffen seyn, hat mir manches mahl den Kopf zerbrochen. Item: Das der Concept von dem absoluten Lichts, aus welchem alle Dinge sollen geschaffen seyn, weder mit dem Verstand, noch mit der H. Schrift harmoniret. Ad rem igitur quod attinet, observandum est, universales Regulas Philosophicas maximam partem ex rerum singularium observatione, per inductionem, formatas esse, quomodo omnes ideæ universales in mente oriuntur: unde inductione singularium probari, vel confirmari solent. Quandoquidem vero non nisi naturalia sensibus observantur, factum hinc est, quod & de naturalibus duntaxat rebus Regulas istas prisci formaverint, ad quas etiam solas restrictæ intelligi deberent. Si vero ultra naturalium sphæram extensæ divinis ac supernaturalibus applicantur, aliter fieri nequit, quam quod varios pariant paralogismos. Ita, dum experientia docuit, nec naturam nec artem quidquam producere, nisi ex præacente quadam materiali producat ipsum, hinc enata Regula est, axiomatis quasi vim habens: Nihil quidquam ex nihilo, i. e. nulla præexistente materiali, fieri posse. Quæ, habito respectu potentiae naturalis, omnino recte se habet atque verissima est; at sicuti tam late & abstractè sumatur, ut de quacunque potentia, infinita & que ac finita, actuque non solum naturali, sed & supernaturali, intellecta DEo etiam applicetur, ac si DEus quoque non possit aliquid ex nihilo producere, falsissima evadit, à primo suo & nativo, ut sic dicam, vero sensu degenerans. Quantumlibet enim repugnet, finitam creaturam aliquid ex nihilo producere, siquidem productio ex nihilo actionem infinitam dicit, infinitaque presupponit potentiam, nihil enim in infinitum nihil est; DEum tamen omnipotentia suâ infinita quidquam ex nihilo

D

creare,

creare, nullam repugnantiam involvit, nullam infert contradictionem. Qvod autem nullam contradictionem, adeoque nullam ex parte agentis perfectissimi imperfectionem importat, id omne DEo possibile est, *Luc. I. 37. Marc. XIV. 36.* cuius potentia est infinita. Ne verò dixeris, nihil ergo à nobis statui materiam ex quā mundi; tenendum est, qvoniam aliis verbis destituimur, nos hoc de negotio aliter loqui non posse; interim intelligenda hæc verba esse non positivè & materialiter, quasi nihilum sit causa materialis, quæ materia maneat, quando ex eâ aliquid factum est; sed negative tantum, ut significetur, cum ab æterno præter DEum nulla alia res existeret, omnipotentiā divinā factum esse, ut mundus existentiam acciperet ex nihilo, i. e. ex nullā materiā, nullo subiecto præexistente.

§. XIII.

Est & Regula nota: *Essentia rerum sunt eterna;* quā itidem abusi reperiuntur, qui æternitatem mundi rerumque mundanarum stabilire nituntur, quantumvis in hypothesisibus & explicatione æternitatis creaturarum aliquantum discrepent, quoad abusum tamen hujus Regulæ conspirantes. Fanatici res omnes ab æterno in DEo fuisse, & ex eodem emanasse, contendunt, utut modum hujus productionis, quem actum imaginativum DEi fuisse, somniant, distinctè exponere se non valere, confiteantur. Audiemus, omnium instar, CHR. DEMOCRITUM in dem Weg = Weis. zum verlohrnen Licht und Recht Part. II. Cap. I. Opp. p. 753. ita philosophatum: Die Schrift sagt ausdrücklich, daß Gott aus sich, durch sich, und zu sich, alle Dinge geschaffen, Rom. II. und Hebr. II. daß Gott also die Welt durch sein Wort gerichtet, daß die sichtbaren Creationen, aus dem unsichtbaren, und nicht aus einem blossen Nichts geworden sind. Deme zu folge, wird freylich einer jeden Creatur Wesen seine ewige Wurzel in dem Wesen Gottes selbst haben. Quibus, ad ulteriore ex Naturæ Lumine probationem accedens, p. 754. addit: So dummi sonst der Aristoteles vor den Augen unserer heutigen Physicorum mag

mag gehalten werden, so hat er doch bisweilen, ohne sein Wissen, etwas ins Gelach geworffen, welches, wanns ein anderer, der die Sach umständlicher einsiehet, ihm nachsaget, eben nicht so Atheistisch lautet, als die principia der subtiles Atomisten: Es ist nichts absurdes, wann er spricht: *Essentiæ rerum sunt æternæ, & invisibles*; das ist: daß das Wesen in allen Dingen ewig und unsichtbar sey, und wann er nach dieser unsichtbaren Wurzel, auch die Welt ewig gewesen zu seyn, erkennete; so wolte ich den heiligen Batter alsbald vom Atheismo los sprechen, und glauben, daß er durch seine himmlische Metaphysic, oder Viam Causalitatis so weit gekommen; Weil es aber noch im Zwiffel, wie ers gemeynet, so wollen wir ihn fahren lassen. *Quanquam vero de mente Philosophi dubitet, argumentum tamen ipsum approbat suumque prorsus facit.* Et huc etiam tendit SPINOZA Part. II. Eth. Prop. 44. & Coroll. 2. præcipueque Part. V. Prop. 29. Schol. scribens: *Res duobus modis à nobis ut actuales concipiuntur, vel quatenus easdem cum relatione ad certum tempus, & locum existere, vel quatenus ipsas in Deo contineri, & ex naturæ divina necessitate consequi concipimus.* Qua autem hoc secundo modo ut vere, seu reales concipiuntur, eas sub eternitatis specie concipimus, & earum idea eternam, & infinitam Dei essentiam involvunt. Ex qvibus inter se collatis WITTICHIUS Anti-Spin p. 136. rectissime colligit, huc eum tendere, ut velit, omnes res necessario fluere ex naturâ DEi. Quæstionem igitur: An res omnes ab æterno in DEo fuerint? quod attinet, non negabimus, eas in DEo fuisse quoad esse ideale, ut loqui solent, seu objectivè, i. e. quatenus DEus ab æterno mundi rerumque à se producendarum ideas, ut ἀνθετῶντας loquamus, in mente suâ seu cogitatione infinitâ formavit; at fuisse easdem in DEo quoad esse reale, seu, ut Spinoza dicit, ut actuales in eodem contentas, falsissimum est. Conf. JOH. CROCII Anti-Weigel. Part I. Cap. III. Qu. I. Nec juvat sententiam ejus, quod duplicem rerum creatarum actualitatem seu existentiam confingit, aliam, quatenus eas cum relatione ad certum tempus & locum existere; aliam, quatenus ipsas in DEo contineri, concipimus. Ad hæc enim optimè responsum est à WITTICHO l.c. Exam. Part. V.

Prop. 29. Impossibile est, ait, concipere aliam actualēm rerum existētias, quam eam, quae est cum relatione ad certum tempus & locum, & quam habent res in se ipsis. Ea enim, quae dicitur esse in Deo, non est rerum, sed DEi propria existētia; Nisi existētia DEi et rerum sit eadem, adeoque eadem sit etiam DEi & aliarum quarumvis rerum existētia, quō revera nos ducunt hypotheses Spinoza. Quis verò sanē mensis concipiet, quomodo res adeo distinctæ, hoc est, quae non sunt eadem, tamen sint eadem! Deus nempe & res à DEo conditæ: Quis res totā suā naturā differentes concipiet ut modos divine substantiæ, quae in suā naturā non DEi summant & infinitam perfectionem exprimunt, sed suam finitam. Neque plus sententiæ Dippelianæ prodest, quod non tam essentiam æternam, quam radicem essentiae res creatæ in DEo ab æterno habuisse dicuntur. Per radicem namque nihil aliud intelligit, quam subjectum, ex quo creaturæ prodierint, ut, licet non formæ, prima tamen materia creaturarum statuatur æterna. Verum, Canon allegatus nullo prorsus modo, creaturas ab æterno in DEo fuisse, dicit. Essentia quippe rerum sumitur vel complexè, ut existentiam urā involvat, vel præcise in se & abstracte ab existentiâ. Priori sensu Canon falsissimus est, per hactenus disputata; posteriori verus quidem est, sed Adversariorum causæ nullatenus patrocinatur. Dicuntur equidem essentiae rerum æternæ, minimè verò ab æterno existentes. Regulæ namque sensus non aliis est, quam, quod essentiae, præcise spectatæ, cum rebus necessariò ac immutabiliter connexæ sunt, sive comparatæ, ut, salvis rebus, quarum essentiae sunt, aliter se habere nequeant, quin, si essentia non sit talis, nec talis res esse possit. Ut v.g. si Deus, Angelum creatorus, ei non angelicam, sed humanam largiri essentiam vellet, non Angelum, sed hominem producturus esset. Nam res & essentia ejus idem sunt, & rem talem producens, producit essentiam talis rei, & contrà. Quandoquidem ergo creaturæ non habuere ab æterno in DEo essentiam existentem; ita nec ex essentiâ divinâ emanarunt, nec emanare potuere. Conf. GRAPII Theol. recens Controv. Cap. I. Qu. X. & Theol. rec. Centr. Contin. Cap. I. Qu 3.

Quæ-

Quæstio II.

Utrum Atheismus per se atque directe causa sit improbitatis vitæ, an verò per accidens & ex abusu tantum veræ pietati obsit?

§. I.

Est hæc earum, quæ hodie Celeberrimos inter Viros, Dn. D. Joach. Langium, Theologum Halensem, & Dn. Consil. Christ. Wolfium, haud pridem Halensem, nunc Marpurgensem Philosophum & Mathematicum, agitantur, controversiarum, quantum ad ejus momentum attinet, non postrema. Posuerat Dn. WÖLFIUS in den Gedanken von der Menschen Zihun und Lassen, s. Eth. Part. I. §. 20. Legem Naturæ per Naturam ipsam ita stabilitam esse, ut locum inveniret, etiam si nullus Deus existeret, qui ad eam hominem obligare posset. Verba ejus sunt: So ist das Gesetze der Natur durch die Natur fest gestellet worden, und würde stat finden, wenn auch gleich der Mensch keinen Obern hätte, der ihn dazu verbinden könnte: ja es würde stat finden, wenn auch gleich kein Gott wäre. Ex quo supposito §. 21. infert: Und also irren diejenigen, welche ihnen einbilden, ein Atheist möge leben, wie er wolle, und werde auch alle Schandthaten und Laster in der That begehen, wenn er nur von bürgerlichen Straffen frey ist: denn dieses trifft nur ein, wenn ein Atheist unverständlich ist, und die Beschaffenheit der freyen Handlungen nicht recht einsiehet. Daher bringet ihn nicht die Atheisterey zum bösen leben, sondern seine Unwissenheit und sein Irrthum von dem Guten und Bösen, aus welcher Quelle auch bey anderen, die keine Atheisten sind, ein unordentliches Leben und unrichtiger Wandel entspringet. Qvibus, mentem suam clarius explanatur, §. 22. addit: Es ist wohl wahr, das ein Atheist die Atheisterey darzu brauchen kan, sich in der Unwissenheit und im Irrthum von dem Guten und Bösen zu bestetigen, und deswegen darinnen verharret: Allein es ist darum nicht ein liederliches Leben mit ihr nothwendig verknüpft. Quæ postmodum allegata rursus leguntur

D 3

in

in den Gedanken von dem Gesellschaftl. Leben der Mensch). s. Polit. §. 369. Qvibus Dn. LANGIUS, ut in aliis Scriptis, ita & in novissima *Nova Anat.* s. Idea Analyt. System. Metaph. Wolfian. Append. Q. I. contradixit, argumentorumque denario contrarium demonstravit. Non est tamen hæcce sententia Wolfiana Auditori suo peculiaris propriave, cum ante eum eandem jam proposuerit BAYLE dans Pensées diverses escriptes à un Docteur de Sorbonne à l'occasion de la Comète An. 1680. §. VI. squ. cuius placita velut in epitomen contracta exhibet, additâ brevi epicrisi, SECKENDORFFIUS in dem Christens Stat Addit. ad Lib. I. Cap. I. §. 16. quorum centrum sit: Der atheismus sey nicht die nothwendige, sondern nur eine zufällige Ursache des bösen verderbten Lebens. Disputarunt & contra illum è nostris PRITIUS Disp. de atheismo & in se fædo & humano generi noxio, GRAPIUS Disp. de Controv. an Atheismus necessario ducat ad corruptionem morum? Et Theol. rec. Controv. Cap. I. Qu. VII.

§. II.

Non opus arbitramur esse, moneri, quod sermo non sit de Atheismo practico, cum constet, eum formaliter in vitâ improba consistere, quasi nullus, cuncta videns audiensque, proinde nec mala vindicans, nec timendus, DEus esset; sed de Atheismo theoretico seu speculativo, eoque non tam indiresto, quam directo, ubi, non per consequentiam demum, sed expressis verbis existentia DEi negatur. Qvanquam alias certum sit Atheismum etiam indirectum ad impietatemducere, cum primis, quando, licet existentiâ DEi concessâ, providentia tamen illius negatur, quem Deismum alias appellare solent. *Quoad effectum enim moralem*, PLIFENDORFIO Lib. I. de Off. Hom. & Civ. Cap. IV. §. 4. recte scribente, perinde est, nrum quis negat, DEum existere, an ab eodem humana curari; cum nrumque omnem religionem plane tollat. Frustrè enim metuitur aut colitur, nrum in se sit præstantissimus, qui nulla plane nostri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult, aut potest conferre. Add. LACTANTIUS Lib. de Ira DEi cap. 8. Neque de eo dubium manet, num

Atheus

Atheus possit vitam externam honestatis ac probitatis speciem habentem & civiliter bonam agere? quod tantum abest ut temerè negaturus quispiam sit, ut exempla potius eorum non desint, quemadmodum, ut aliorum non fiat mentio, Spinozæ, quo pejorem Orbis Atheum vix tulit, SEB. KORTHOLTUS *Prefat.* Parentis CHRIST. KORTHOLTI *Lib. de tribus Impostor. magis præmissa*, vivendi rationem, testium oculatorum ex testimoniio, ita describit, ut dogmatum ipsius ignarus hominem virtutibus deditissimum juraret: Quorsum & referendus Atheus, cuius sibi familiariùs noti, SPENERUS in der Übereinstimm. mit der U. C. *Art. Pralim. I. Th. VII. §. 8.* mentionem injecit; At quæstio est, an Atheus quâ talis vi Atheismi vita probitati studeat, an alias ob causas moventes, extra Atheismum quæ sunt, utpote formidinem pœnæ, gloriæ cupiditatem & affectatam honestatis famam lucrum & commodum externum speratum, aut ejus amittendi metum, à malo & cupiditatum suarum impletione abstineat? Seu, quod eodem redit, non quæritur de Atheo materialiter, sed formaliter spectato. Fieri namque potest, ut quis, DEum etiamsi negans, bonitate tamen naturæ connatâ recti regulam in agendo sequatur, quandoquidem intelligit, id ipsum vel totius humani generis vel societatis civilis, cuius ipse membrum est, in bonum cessurum esse. Imo concedendum est, nonnunquam in Atheis notitiam DEi naturaliter insitam, invitis licet illis, se exserere, cum eandem nemo penitus eradicare valeat, ut ἀναπολόγητοι sint, *Rom. I. 20.* & conscientiæ supremum Numen reveritæ dictamen malitiam ejus refrænare, vel compellere ad quid boni rationem habens agendum. Quâ de re rectissime SCKENDORFIUS *I. c. p. 623.* scribit: Der mensch, der sich ohne scheu für einen Atheisten ausgiebet, und doch recht thut, und sich in menschlicher gesellschaft wohl verhält, der ist nicht so arg, als er seyn wil; denn eben das gute, so er thut, kommt zugleich aus einer innerlichen erkänntniß einer verbindung und schuldigkeit her, welche in effectu von Gott durch das göttliche natürliche licht gewircket wird, ob es gleich der thörichte freche mensch nicht also erken-

erkennt und nennet, sondern etwa aus ehrgeiz recht thut, und aus einer verfuhrung und eitelkeit solchen glauben und erkantniß nicht gestehen wil. Ex quibus igitur de statu controversæ, quantum satis, constabit, & necessarium non erit, addere, quod causa per se dicatur, quæ quæ talis est, effectum producit; causa per accidens verò, quæ verè quidem, non tamen quatenus talis est, producit effectum. Ut hinc quæstio sit: Num Atheismus quæ talis, i. e. secundum formalem suam rationem ac indolis seu constitutionis suæ vi, ad improbitatem vitæ ducat; an verò hæc ex illius abusu tantum aliquando fluat? Atque sic etiam, conjici posse, reor, quomodo intelligenda quæstio sit: An Atheismus necessariò ad improbitatem ducat? quæ loquutio: Das nicht ein liederliches Leben mit der Atheisterey nothwendig verknüpft; alias ambiguitate non omni carere videatur. Si enim sensus esset, Atheismum hominem velut adigere ad malè agendum & necessitatem peccandi ei imponere, quasi Atheus nulla ratione nulliusque causæ intuitu quod bonum agere possit, juxta præcedentia, in negativam sine difficultate concessuri essemus. At quando sensus est, Atheismum vi suorum principiorum hominem ad impietatem ducere ac invitare, nec ad bonum eum, sed malum impellere, non possumus non, quin huic affirmativæ subscribamus.

§. III.

Certissimum est, DEum omnibus hominibus in ipsâ naturâ se manifestasse, *Rom. I, 19.* nec sine testimoniosis relinquere se ipsum, *Aet. XIV. 17.* ut querant Dominum, si omnino palpent ipsum, & inveniant, *Aet. XVII. 27.* Certissimum etiam est, DEum se non tantum ut Creatorem ac Conservatorem manifestasse, sed etiam ut Legislatorem, *Rom. II, 15.* & quidem manifestasse se talem ad convictionem usque, ut sint homines inexcusabiles, *Rom. I, 20.* & naturâ facere possint *γάγειν*, conscientiâ illorum testimonium perhibente, & cogitationibus se invicem vel accusantibus, vel etiam excusantibus, *Rom. II, 14. 15.*

Ut

Ut itaque nulla prorsus invincibilis ignorantia DEi locum in homine habere possit, sed ea, si quæ datur, vel supina sit, vel affectata, qualis est Atheorum, non tam ignorantium, qvam perversè malitioseque negantium existentiam DEi, & quicquid inest ipsis naturalis notitiæ DEi, suffocare, ex animo delere, eveltere & eradicare allaborantum. Quanta verò malitia & improbitas est, hoc hominibus accensum à DEo lumen extingvere, hanc mentibus hominum implantatam notitiam extirpare conari? Optimè hanc in rem *PUFENDORFIUS I. c. Cap. IV. §. 2.* Cum generis humani, inquit, salutem ea persuasione (de existentiâ DEi Creatoris, Conservatoris ac supremi Legislatoris) contineri hactenus creditum sit, ostendendum ipsi (Atheo) fuerit, generi humano per atheismum melius consuli, quam retento fano cultu Numinis. *Quod cum fieri nullo modo queat, omnium eorum, qui isthanc convellere quocunque modo aggrediuntur, impietas maximè est detestanda, & gravissimis pœnis coercenda.* Conf. *Ejusd. f. N. & G. Lib. III. Cap. IV. §. 4.* Est igitur Atheismus jam in se ipso gravissimum peccatum, qvia tam apertè in Naturâ manifestatam DEi existentiam negat, omnemque hinc religionem tollit. Ex adverso Religio fons est omnis pietatis atque sinceræ probitatis-vitæ, Religionis autem fundamentum existentia & providentia DEi est. Sublato igitur primo fundamento, & obstruēto fonte pietatis, quæ superesse pietas aut exspectari potest? *Quomodo, Salvator sic Matth. XII. 34. 35.* Phariseos alloquitur, *potes̄tis bona loqui, cum mali sitis? nam ex abundantia cordis os loquitur.* Bonus homo ex bono thesauro cordis emittit bona: & malus homo ex malo thesauro emittit mala. Quæ licet de sermonibus improbis in specie proximèque dicta sint, non tamen possunt non generatim intelligi de omni vitæ actionumque improbitate, ob similitudinis rationem. Ad dantur loca *Matth. VII. 16. 17. 18. & Luc. VI. 44. 45.* Quanquam enim hæc proximè & immediatè de fructibus doctrinæ loquuntur, collato tamen *Matth. VII. 21.* per consequentiam de fructibus vitæ intelligi possunt, siquidem ex impia doctrinâ directè & per se impia vita fluit. Atheorum autem sententia & doctrina

Etrina in se impia est, omnem religionem primumque obligationis omnis fundamentum tollit, adeoque directe & per se ad impietatem dicit. Conf. *Jac. III. II. 12.* Qualis enim causa, talis & est effectus. Non poterit dici, Atheismi quæ talis actiones non equidem per se bonas, attamen etiam non per se necessariè malas esse, cum dentur actiones etiam indifferentes. Quantumlibet enim omnino concedendum sit, actiones quasdam, in se quando spectantur, indifferentes dari; quamquam etiam concedi possit, Atheos nonnunquam agere, quæ in se nec bona nec mala sint; non tamen ea heic attenduntur. Præterquam enim, quod actiones in se indifferentes, quando sub circumstantiis in singulari spectantur, ut moraliter bonæ, sic & moraliter malæ fieri possint; quæstio hic tantum est de actionibus malis in oppositione adæquatâ ad actiones probas, exclusis indifferentibus, quomodo Christus easdem immediatè sibi opponit *Matth. XII. 33.* Aut facite arborem bonam & fructum ejus bonum; aut facite arborem putrem, & fructum ejus putrem. Ex fructu enim cognoscitur arbor.

§. VI.

Et quidem neminem puto negaturum, Atheismum peccato corruptæ hominum naturæ deberi, naturam autem corruptam ad quævis mala hos impellere, ita ut, quatenus corrupta est, ad mala quævis hominem non incitare non possit, *Gen. VI. 3. 5. Matth. XV. 19.* Ratio datur *Joh. III. 6.* quia, quod ex carne natum, caro est: Unde & non solùm omnes filii iræ naturæ, sed & à Spiritu S. nondum renati, quales à naturâ sunt, & corruptam naturam impellentem sequentes, in concupiscentiis carnis suæ conversari, ac facere voluntates carnis & cogitationum, *Eph. II. 3.* dicuntur. Qualia verò naturam corruptam non per accidens demum, aut ex abusu, sed directe, per se ac necessariè operari, qui diffessurus sit, opinor, nemo erit. Ex quibus igitur conclusio facilis erit: Si natura corrupta, ergo & pessimus ejusdem effectus, Atheismus, hominem ad quælibet flagitia vitæque improbitatem non allucere non potest, adeòq; non

non per accidens, sed per se causa peccatorum est. Quamobrem Scriptura homines à DEo ab alienatos & cum Atheis proximam cognitionem habentes, tanquam improbos, perversos, cupiditatibusque suis obtemperantes depingit. Ita *Psalmus XIV. 1.* insipientes, qui in corde suo dicunt: Non est DEus; corruptam fecisse ac abominabilem reddidisse actionem suam, & non facientes bonum pronunciat. Paulus etiam *Rom. I. 21. sqv.* homines, qui, cum cognoscerent DEum, non tamen eum ut DEum glorificarunt, aut gratias egerunt, vanostestatur factos esse in cogitationibus suis, & quemadmodum non probarunt DEum habere in agnitione, sic DEum eos, permissive nimirum, voluntate consequente punitiva & ex justo judicio, tradidisse, dicit, in reprobam mentem, ut facerent, quæ non decent, *v. 26. sqv.* descripto gravissimorum, in quæ prolapsi, peccatorum catalogo satis prolixo. Quæ omnia ex accidente tantum abs hominum malitia, aut ex abusu Atheisticarum opinionum profluxisse, affirmare quis ausit? Dices fortassis: non describi istis in locis Atheos theoreticos, sed practicos. Verùm, si rem accurate pensitaveris, deprehendes, practicum Atheismum inibi ita describi, ut qui ex theoretico, seu atheistis opinib[us], fontis instar, propullulet, & non eveniat ex abusu tantum. Imò verò, fateri me oportet, nequaquam me capere posse, quo inabusus Atheismi consistat, quidve is sibi velit. Cujus enim rei abusus dari potest, eam etiam verum & legitimum usum, ad quem ordinata sit, ac utilitatem habere oportet. A quo quando abludit, ac in alium convertitur finem, dici solet ejus abusus. Scriptura v. g. data nobis est, ut DEum ex eâ viamque salutis cognoscamus, *Joh. XXI. 31.* quando autem Hæretici à verâ DEi divinarumque rerum cognitione nos abducturi ad eam provocant, dicitur abusus Scripturæ. Habent vestes usum suum, ut iis corpora nostra obtegamus ac protegamus adversus aëris ac tempestatum injurias: quod si quis eas in luxuriæ superbiæque materiam, ad quam ordinatae non sunt, convertit, is vestibus abuti dicitur. Ast Atheismi quisnam rectus usus, quæ utilitas est?

E 2

Quâ

Quâ in re iste humano generi prodest, si, quando nocet, abusus tantum illius est? Quam autem periculosus Atheismus Reipublicæ omnique societati humanæ sit, Politicis demonstrandum relinquimus, alegantes ad *PLIFENDORFIUM de O. H. & C.L.I.C.IV. §.9. SECKENDORFIUM Christen-Stat Lib.I.Cap.I. §.16.* Quod ipsum nec ipse Dn. *WOLFILS Polit.* §. 369. simpliciter diffiteri potuit, inter alia propterea scribens: Und solcher Gestalt kan man Atheisten, weil sie gefährliche Verführer sind, im gemeinen Wesen nicht dulden, wenn sie entweder wütlich ihre Atheistische Lehren kund machen, oder doch um ihres Ansehens willen Abergernß und Anlaß zur Verachtung der Religion geben.

§. V.

Non poterunt urgeri exempla eorum Atheorum, qui, non obstante Atheismo, nihilominus vitam civiliter bonam viventes, honestos ubique se viros exhibuisse scribuntur. De his etenim quid judicandum, ex §. 2. satis constare potest. Si quid enim boni Atheus agit, id verè bonum non est, sed externam duntaxat boni speciem simulans, non solum quando secundum Scripturæ, sed & Moralis Philosophiæ normam æstimatur, siquidem non provenit ab habitu virtutis interno, multò minus à principio quodam spirituali. Esto autem, habere id bonitatem civilem; non tamen id Atheus ut Atheus & ex præscripto principiorum Atheismi perpatrat, sed quavis aliâ potiùs, ut dictum, causa permotus. Adeoque non ex animo boni cupido, nec ex planè liberâ voluntate: non secundum, sed potius contra Atheismi principia, dictamen & impulsu. Nec dubitandum est, cum insitam sibi DEi notitiam Legemque cordibus inscriptam penitus delere ac eradicare nequeant, quin Athei nonnunquam sensu legis insitæ metuque Numinis, & conscientiâ reclamante, juxta *Rom. II. 15.* à malè agendo abstineant, quod tamen Atheismo nullâ prorsus adscribi ratione potest. Exemplo contrario rem illustrari, fortassis haud inconveniens erit. Regenitos atque sanctificatos varia, utut involuntariè, ex ignorantia aut infirmitate, mala committere, extra dubium pos.

positum nobis est: *Sæpe enim labimur omnes*, *Jac. III. 2.* quin & è statu gratiæ ad præretica peccata relabi possint: nam & perfectismus regenitis à quibusdam tributus dudum explosus, & perseverantia sanctorum, quam Reformati venditant, sufficienter refutata est. Quid autem dicemus? An regenitus formaliter spectatus & quæ talis peccat, ita ut gratia regenerans, quæ prædictus, in eo causa peccatorum existat? Absit per omnem modum! Nam *Johannes I. Ep. III. 9.* disertis edixit verbis: *Omnis qui natus est ex DEo, peccatum non facit; quia semen Ipsius in eo manet: imò non potest peccare, quatenus ex DEo natus est.* Pec-
cat itaque renatus materialiter consideratus, per connatum ipsi malum sive carnem, in statu etiam regenerationis in eo resi-
duam, *Rom. VII. 22. 23.* *Gal. V. v. 17.* Quemadmodum igitur in homine regenito duo adsunt agendi principia, Spiritus atque caro, quorum effectus inter se confundendi non sunt; ita non minus in Atheo duo ad agendum eum moventia interna prin-
cipia sunt, alterum Atheismus, alterum vel nativa indolis boni-
tas, vel insita DEi legisque naturalis notitia, cum conscientiâ ab
inde dependente: ubi quæ hujus sunt, isti non magis, quam
quæ ab isto procedunt, huic tribui queunt.

§. VI.

Sed duo heic opponi video: alterum, si quis Atheorum improbè vixerit, improbitatem hanc non tam ab Atheismo provenire, quam ab Atheti ipsius imprudentiâ, ignorantia & errore circa bonum & malum verum dijudicandum debiteque absti-
mandum; alterum, quod ex eodem hoc fonte in aliis quoque, Atheismo licet non addictis, impietas multa promanet.. Ve-
rūm ad prius quod attinet, dicendum potius foret, quanquam Atheismus Atheum ad scelera quævis patranda stimulet incitet-
que, prudentiam tamen illius, si modò juxta Scripturam ac ge-
nuina Moralis Philosophiæ principia veræ prudentiæ nomen sus-
tinere queat, & non magis calliditas dicenda sit, efficere, ut non semper & ubique, quorsum cupiditates ipsius eum trahunt rapiuntve, sequatur, sed recalcitrante quantumvis voluntate

E 3

atque

atque libidine, contrarium potius agat. Prudentiae quippe judicabit esse, pro emergentibus rerum circumstantiis, cupiditatibus suis frænum aliquantis per injicere potius, ac periculo vel pœnæ, vel amittendæ famæ, aut contemptus aliorum sese exponere. Prudentiam arbitrabitur dictitare, quod integræ, cuius ipse membrum est, & ex quâ proinde aliquid illius in se met ipsum redundaturum sperat, societati in bonum vergere potest, hic & nunc privato suo propiore, sive vero sive imaginario, commodo, ac voluptatum expletioni præferendum esse. Quorsum præcipue spectant, qui aliis virtutem religionemque, ipsimet irreligiosi, commendant, sollicitè caventes, ut ne aliis exemplo fiant improbitatis. Nam & Atheorum ipsorum, tam Reipublicæ, quam propriæ securitatis causa, interest, ne Atheismus late disseminetur, animisque se plebis insinuet, ut solidè ostendit *SECKENDORFIIIS* l.e. §, 16. Quam obrem & *FR. RACO de Verulam. Sermon. Fidel. s. Inter. Rer. num. XVI.* contra Atheistas, homines maximè ferinos, cum Philosophorum subtilissimis, militare, scribit. Posterius non equidem negabimus, quanquam tamen monendum ducamus, primum fontem, ex quo & ipsa ignorantia, error & imprudentia proflidunt, peccatum originis esse; at verò non capere nos, confitemur, qua ratione illud sententiæ, de qua disputamus, patrocinari queat, cum potius eidem refragetur quam manifestissimè. Ephesios ad Dominum conversos Paulus *Eph. IV. 17.* gravissimè hortatur: *Hoc ergo dico & testor in Domino, ut non amplius vos ambuletis, quemadmodum etiam relique gentes ambulant, in vanitate mentis sue.* Has autem gentes mox v. 18. 19. describit, quod sint, obscurati mente, existentes ab alienati à vita DEI, propter ignorantiam, que est in illis, propter obdurateionem cordis illorum. *Qui, postquam dedoluerunt, tradiderunt se ipsos protervia, in operationem impunitatis omniscum avaritia.* Est igitur cœcitas mentis causa directa & per se impietatis, non autem per accidens in ipsis datur hominibus, qui, ut *Eph. II. 12.* dicuntur, *etiam in mundo sunt, etiamsi non omni naturali DEI notitiâ destituantur; sed per naturam & eatenus ex hac hypothesi*

thesi, perversæ scilicet ac a DEo aversæ naturæ, necessariò illis inest. Quid ergo jam de Atheis dicendum putemus? Si quod minus est, verum est, etiam id, quod magis est, verum esse oportet. Quare, dum homines existentiam DEi licet agnoscentes, ita peccant, ut corrupta eorum natura causa per se peccatorum; è contrario, si quid moraliter boni egerint, ejus natura illorum causa per accidens tantum sit: multò magis Atheorum, DEum divinaque cuncta negantium, natura, & pessimus ejusdem fructus, Atheismus, non per accidens duntaxat, sed per se talis & necessaria improbitatis causa haberi debent. Et quando alii non-Athei proæreticè mala patrant, id omne provenit ab eo, quod in illis Atheismo vel vicinum vel analogum est. Verissimè quippe sèpius laudatus *SECKENDORFIUS* l. c. §. 5. scribere potuit: Weil niemand zu finden, welcher nicht oft, und viel mit gedancken, worten oder werken sich also vergreift, daß es nach denen gründen der religion, darzu er sich bekennet, der ehre, furcht und liebe Gottes zu wider lausse: So folget daraus, daß auch niemand sey, dem nicht eine gewisse art des unglaubens und Atheismi practici anhange, ob er gleich so frech und unverschämmt nicht ist, daß er Gott offenbahrlich verleugnen, und vor einen Atheisten gehalten und erkant seyn wolte.

§. VII.

Præcipuum verò, cui contraria inniti sententia putatur, fundamentum in internâ seu objectivâ, uti quibusdam dicitur, actionum moralitate consistit, siquidem eam deductam videmus ex hac Dn. WOLFI Etk. §. 20. propositâ hypothesi: So ist das Gesetze der Natur durch die Natur fest gestellet worden, und würde stat finden, wenn auch gleich der Mensch keinen Obern hätte, der ihn dazu verbinden könnte: ja es würde stat finden, wenn auch gleich kein Gott wäre. Non immeritò hîc. à Dn D. LANGIO l. c. §. 21. monitum jam est, quæstionem de existentiâ Juris naturalis, etiamsi nullus daretur Deus, inter homines DEum verè agnoscentes, imò Christianos, otiosam, superfluam & supervacaneam esse. Et quoniam alias Scholasticorum illud: posita per impossibile; hodie

hodie omni jure ridetur & exsibilatur, qvid causæ nobis fuerit,
 ejusmodi conditiones per se impossibiles doctrinis nostris an-
 nectere, aut ex illis his robur aliquod conciliare? Utque senten-
 tiam nostram cordatè aperire liceat, videtur dogma de Juris
 naturalis, sine DEo , vel saltem sine DEo credito, existentiâ &
 obligandi virtute, si quæ alia , Atheismo, sine detrimento socie-
 tatis humanæ , propagando omnibusque permittendo maxime
 accommodum esse. Diximus §. præc. ipsorum etiam Atheorum in-
 teresse, ne Atheismo mentes omnium imbuantur, ad SECKEN-
 DORFIUM provocantes, cujus huc, utut paulò prolixiora, trans-
 scribere verba haud inconsultum fore arbitramur. Sic autem ille:
 Darum bleibt wohl wahr, daß die rechten und grössten, ja aller unbil-
 ligsten und größten thoren diejenigen seyn müssen, welche wie David
 flaget, in ihrem herzen sprechen, es sey kein GOTT, indem dieselbe uns-
 ter und neben sich keinen leiden können (wann sie sich recht besinnen,
 und nicht aus frechheit reden) der folcher mehnung ernstlich zuge-
 than wäre, und nach deren reguln lebte. Kein mann wäre seines
 eheweibes, kein vater seines sohns, kein herr seines knechts oder
 unterthans nicht eine stunde versichert, sondern ein jeder wäre ja,
 wann er allein auf seine lust und auf seinen nutzen zu sehen hat, nach
 des Atheisten ausspruch, ein grosser narr und thor, dasfern er sol-
 che lust und nutzen zu suchen unterliesse, denn was kan ihn davon
 (so fern äußerlicher zwang und straffe nicht zu besorgen) abhal-
 ten? und warum sollte er eines andern schonen, der gleicher gestalt
 kein' andern vorsatz, religion noch regul hätte, und ihm bey al-
 ler Gelegenheit eben dasjenige bewiese, wozu ihm seine eigene be-
 gierde oder interesse antriebe. Mit was schein und fug kan aber
 jemand von einem andern begehrten, daß er sich vor etwas scheuen und
 fürchten sollte, das nichts ist, und was der verbietende selbst nicht
 achtet? Also geschehe auch keinem ehemann, keinem vater und kei-
 nem herrn unrecht, wann weib, kinder, knechte, unterthanen sich
 solches popanxes auch entschlügen, den heil. Christ, wie man sagt,
 kennen lerneten, und nicht allein so gute narren wären, die sich für
 Gott und hölle fürchteten, sondern wie jener ihr vorgänger glaubt
 und

und thut, also auch sie glaubten und thåten. At verò, si lex naturæ datur & agnosci potest, utut existentia DEi negetur, respectu societatis huianæ, id quod tamen Dn. WOLFIUS *Polit.* §. 368. negatum voluit, perinde foret, sive qvis DEum statuat, sive neget. Cum enim quilibet tamdiu præsumitur bonus, quamdiu seipsum non probaverit malum, uti nunc benè de aliis speramus, quoniam eos DEum timentes opinamur: ita tunc alii aliis cofisuri forent sub persvassione, eos à naturâ præscriptæ legis observantes esse, conscientiamque suam revereri, modo se hactenus non demonstraverint imprudentes. Interim unusquisque, si modò commoda sese occasio obtulerit, ut prudenter honestique viri existimationem haud facile sit amissurus, id acturus esset, ad quod ipsum sua cupiditas atque libido impelleret, posthabito prætensiæ istius legis Naturæ dictamine. Si namque homines DEum, eumque Legislatorem, agnoscentes, remoto judicis vindicisque metu, suis tamen concupiscentiis indulgent, quid non facturi essent, qui nullum post hanc vitam judicem dari & malorum vindicem sunt persuasi, vel saltem ipsi sibi cupiunt persuader?

§. VIII.

Quid verò? Numne dantur actiones in se suaque naturâ, & etiam, ut loqui solent, antecedenter ad voluntatem DEi turpes & honestæ, quarum istas sana ratio vitare, has exercere jubet, etiam citra respectum ad legem superioris vel prohibentem vel præcipientem? Nimis equidem durum nobis videtur Dn. D. LANGII *l. c. §. 25.* iudicium, pronunciantis, Scholasticos non nullos hanc hypothesin à Philosophis atheistis seu deistis, antiquioribus illis, quam imprudentissime adoptasse: siquidem hæc culpa in eos etiam redundaret, qui hodieum magno numero, sive Philosophi sive Theologi, internam necessariamque quadruplicem actionum moralitatem agnoscunt atque propugnant. Interim tamen non favet isthæc hypothesis Atheismo, quin ab-

F

ufus

usus hujus Philosophiæ sat manifestus sit , quando ex
eâ concluditur , Atheismum non per se , sed per
accidens tantùm & ex abusu causam impietatis esse.
Dari actiones quasdam per se bonas malasve, cur dubitemus,
nihil quidquam invenimus causæ , prouti cultus DEi in se suâ-
que naturâ bonus est, contemtus autem Numinis malus. Et
qvando illæ antecedenter ad voluntatem DEi bonæ aut malæ
dicuntur , sensus tantummodò est , quod in se jam ita compa-
ratæ sint quædam suâque naturâ tales, ut à DEo non præcipi,
quædam in se suâque naturâ tales, ut à DEo non prohiberi non
potuerint. Seu : indicatur , quasdam ita malas esse , ut easdem
DEus præcipere non potuerit ; quasdam ita bonas, ut easdem
non potuerit prohibere. Minimè verò verba hæc dicunt , ob-
ligationem quandam ad has actiones vel vitandas, vel exercen-
das , dari, etiamsi Legislator agnoscatur nullus. In hoc verò
 $\pi\varphi\omega\gamma\sigma\psi\epsilon\nu\delta\sigma\varsigma$ latet , quod supponitur , etiam sine Superiori ob-
ligationem , qualis à Legibus imponitur , dari posse. Ex hoc
namque deducitur , Atheum , licet nullum Superiorum , imò
nec DEum agnoscat , à Naturâ jam obligari ad agendum bonum,
Legemque naturalem ab ipsâ Naturâ stabilitam esse : ideoque
Atheismum non directè & per se causam esse impietatis. Verùm
enim verò , Lex propriè dicta sine respectu Superioris & infe-
rioris non datur, adeoque nec obligatio , quatenus ea necessi-
tatem moralem agendi vel omittendi quidpiam pro impe-
rio & cum autoritate alicui impositam notat. Ab iis igitur,
qui DEum negant, dictamen equidem aut consilium Naturæ,
sine obligandi virtute , neutiqvam verò Lex obligandi vi pollens,
admittetur. Hanc enim à Superiori profici sci oportet , cui
& jus sit voluntatis nostræ libertatem suo ex arbitrio restrin-
gendi , & potentia contrà facientibus malum poenæ reprælen-
tandi. Neutrum horum de Naturâ dici poterit: quod si tamen
jus istud præscribendi Naturæ concederemus, frustraneum inte-
rim

rim id ipsum foret, quoniam cogendi viribus est destituta. Qui enim, PUFENDORFII Lib. I. de O. H. & C. Cap. II. §. 5. verba sunt, rationes quidem habet, quare ego ipsi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi destituitur, ejus jussa impunè à me possunt negligi, ni potentior aliquis hujus autoritatem proculcatam adseratum eat. Nullam igitur Atheus Legem Naturæ, nullam agnoscit obligationem, exceptâ hominum autoritate, neminem esse, persualus, qui suam vindicare possit improbitatem. Propterea se stolidè facturum, opinabitur, nisi suis indulserit cupiditati ac voluptatibus, quotiescunque occasio sese obtulerit, nec aliæ præsto sint causæ inclinationem ejus ad prava refrænantes, & à malo patrando retrahentes ipsum. Vedit hoc & observavit LACTANTIUS Lib. de Ira DEi Cap. 8. contra Deistas veteres & Epicuræos, providentiam DEi circa negotia humana negantes, (quanto magis itaque contra Atheos directos id valebit?) disputando ratiocinatus : Quod si negotium DEus nec habet, nec exhibet: cur non ergo delinquamus, quoties hominum conscientiam fallere licebit, ac leges publicas circumscribere? Ubiunque nobis latendi occasio arriserit, consulamus rei, auferamus aliena vel sine cruento, vel etiam cum sanguine: si præter leges nihil est amplius, quod verendum sit. Hæc dum sentit Epicurus, religionem funditus delet: quâ sublata, confusio ac perturbatio vita sequitur. Quod si religio tolli non potest, ut & sapientiam, qua distamus à belluis, & justitiam retineamus, qua communis vita fit tutior: quomodo religio ipsa sine metu teneri aut custodiri potest? Quod enim non metuitur, contemnitur: quod contemnitur, utique non colitur. Ita fit, ut religio, & majestas, & honor metu constet: metus autem non est, ubi nullus irascitur. Sive igitur gratiam DEo, sive iram, sive utrumque detraheris, religionem tolli necesse est, sine qua vita hominum stultitia, scelere, immanitate completur. Multum enim refrenat homines conscientia, si credamus nos in conspectu DEi vivere, si non tantum que gerimus, videri desuper, sed etiam que cogitamus aut loquimur, audiri à DEo putemus. At enim prodest id credere (ut quidam putant) non veritatis gratia, sed utilitatis: quoniam leges conscientiam punire non possunt,

sunt, nisi aliquis desuper terror impendeat ad cōhibenda peccata. Non poterat melius quidquam reive præsenti accommodatiū dīci.

§. IX.

Non igitur est, ut dicatur, Naturam quemlibet hominem, proindeque & Atheum, ad id, quod rectum est bonumque, obligare. Nam qui DEum, naturæ Auctorem, negat, negabit itidem Legem Naturæ. Ut nimirum Lex quæpiam in animis hominum vim suam exserat, necessum est, iis, quibus præscripta, de illius Auctore seu Legislatore constare. Quamobrem Imperantes legibus atque mandatis suis nomina sua præfigunt, quò subditis innotescat, eadem ab eo profectae esse, cuius atque potestas ipsis imperandi atque mandandi competit. Imò DEus ipse, populo quondam suo Leges latus, utne fortè contra Mosis, cujus in νομοθεσίᾳ hac ministerio usurus erat, autoritatem exciperent, abs eo illas inventas rati, suum illis in fronte ponere nomen, quò virtutem obligandi earum agnitam sine contradictione omnique sine dubio admitterent, quæ sapientia illius est, consultum judicavit. Ideoque Exod. XX, 2. sic orsus es est : *Ego Jehovah Deus tuus ; qui eduxi te è terra Ægypti, è domo servitutis.* Nec in contrarium urgeri potest, quod Rom. II. 14. Gentiles legem non habentes, naturâ, quæ legis sunt, facere dicuntur. Nequaquam enim ex eo probari poterit, Gentiles Legem Legisque naturalis obligationem agnovisse sine agnitione Legislatoris. Cum Legem non habere dicuntur, id in comparatione eorum cum Judæis, adeoque de Lege per Mosen solenniter promulgatâ, posteaque per Prophetas subinde ore scriptisve repetita, intelligi, extra dubitationis aleam inter omnes positum, reor. Namque ceu peculiaris quædam Judæorum præ Gentibus prærogativa Rom. IX, 4. celebratur, quod præter alia, etiam Lex illis concessa, quæ, quantum ad revelationis ac promulgationis modum, Gentilibus denegata, Psalm.

CXLVII,

CXLVII., 19. 20. sicuti & *Rom. III, 1. 2.* Judæorum in eo prærogativa allegatur, quod ipsis concredita fuerunt eloquia DEi, quorum pars etiam Lex est. Interim, non sine omni Lege Gentes vixisse, Apostolus attestatur, eas, quæ legis sunt, naturâ fecissè, dicens. At quæstio jam est: Anne Gentiles, ut natura faciunt, quæ Legis sunt, ita & ex sola natura, se ad eadem facienda obligari, convicti sint; an vero Superiorem quendam agnoscant, qui ut Legislator ipsis ea faciendi moralem impoſuerit necessitatem? Prius affirmandum volunt, qui Atheismum non per se ac necessariò improbitatis causam esse dicunt: at Apostolus de posteriori nos certiores fecit. Dicit namque non solum, quod sibi ipsis lex sint, sed etiam, quod monstrant, opus legis scriptum in cordibus suis. Quis autem, quæſo, inscripsit? Inscripta cordibuseorum dicitur hæc lex, in distinctione à lege Mosaica Judæis data, tabulis inscriptâ, cuius ad scriptiōnem procul dubio respectum Apostolus habet, non quod Judæi sine lege naturali vixerint, sed solum, ut Judæorum indicaretur prærogativa, ex traditâ Lege scriptâ illis competens, quotānto fortius eosdem convinceret, criminisque & damnationis ageret reos, cœu patet ex integro Capite, præsertim v. 17. *squ.* Ut igitur unus idemque Auctor est legis naturalis atque moralis, ita is ipse, qui Legem hancce moralem, populo Judaico pecuniariter tradendam, tabulis lapideis olim inscripsit, *Exod. XXXI. 18. Deut. IX, 10.* inscripsit eandem etiam aliorum, imò verò omnium, hominum cordibus. Atque hac ex inscriptione Gentiles obligationem Legi obediendi sibi incumbentem agnovere, neutquam ignari, abs nomine alio, quam ipso Naturæ Auctore, cordibus eam suis inscribi potuisse. Non enim suspicor, quempiam fore, qui excipiat, Gentiles ab ipsa Naturâ hanc sibi Legem præscriptam existimasse. Quid enim, quæſo te, sic ex Natura tandem faciemus? An ea igitur substantia intelligens deq; actionibus naturæ rationali ac sociali convenientibus vel disconvenientibus judicans, erit? Hoc enim in Legislatore omnium confessione præsupponitur, ut ne quidem, in requisita Le-

gislatoris quando inquiritur, istius mentio fiat, quia de iis, nisi hoc supposito, agere, supervacaneum futurum esset.

§. X.

Neque Naturam Legislatorem esse, aut pro tali haberi posse, partim ex hactenus dictis constare poterit, partim Gentilium naturâ, quæ Legis sunt, facientium exemplo docemur. De his namque Paulus *loc. alleg.* non modò dicit, quod Legis opus cordibus eorum inscriptum sit, sed etiam, quod conscientia eorum testimonium ipsis unâ perhibeat, cogitationesque mutuò, si quid mali patrarint, accusent; vel etiam, si quid boni, non perfectè tale, sed aliqualem cum lege convenientiam habens, peregerint, excusent. Vel si malueris cum SCHMIDIO *Comment. in Ep. ad Rom. b. l.* mutuam illam cogitationum accusationem vel excusationem ad actus conscientiæ antecedentis, de actionibus bonis ac malis, antequam fiunt, judicantis, referre, nobis id equidem perinde esse poterit. Nihilominus tamen hoc manet, ex conscientiæ testimonio & cogitationum accusatione excusationeque Gentiles agnovisse, Legem se obligandi virtutem habere, tanquam à Superiore sibi præscriptam. Nam sine Superiore, tanquam justo judice severissimoque transgressionum vindice metuendo, si esset, quid conscientia, nisi tenuis sine viribus umbra & inane terriculamentum, foret? Ast, succurrit memoriæ quondam abs nugatorum nugacissimo, Matthia Knutzenio, conficta Conscientiariorum Secta, de qua vid. Hartnacci *Contin. Syntagm. Hist. Eccles. Micraliani Tit. de Secta Conscientiarior.* Sparserat ille Knutzenius Anno 1674. Jenæ, Coburgi, Altorfii, alibique schedulas quasdam atheisticas, DEum diserte negantes, sanctissimum DEI verbum ludibrio exponentes, Magistratum & Ecclesiæ Ministros è mundo sublatos cupientes, horumque omnium loco Conscientiam unicè venditantes, urgentes atque laudantes. Erat has inter Epistola Latino idiomate scripta, quâ in Conscientiam, quam benigna mater Natura omnibus indiderit hominibus, sibi ait loco Bibliorum

rum esse, loco Magistratus, loco Sacerdotum. *Docet namque,*
sunt verba ipsius, hic Doctor, neminem ledere, honeste vivere, &
suum cuique tribuere. *Hac, inquam, si male fecerimus, loco mille tor-*
torum, imò inferni; sin bene, loco cœli, quamdiu hæc unica vita supe-
rat, semper erit. Atque hinc sibi suisque, quos dicit, gregali-
bus Conscientiarorum sive der Gewissener imposuit nomen.
Verùm, quid conscientia, sine DEo? quæ cum homine in morte
pereunte periret? Videmus, homines, DEum quantumlibet sta-
tuentes, contra conscientiam tamen agere: quanto non magis
id fieret, si nullus admitteretur, improbitatem vindicaturus,
DEus? Id quod aperto satis indicio est, admissa conscientiâ, ad-
mitti etiam DEum debere. Cujus etenim efficaciæ foret con-
scientia in hac, quæ brevissima est, vitâ, nisi tanquam scelerum
ultor & vindex post hanc etiam vitam DEus timendus esset?
Prolixius pariter ac solidissimè hæcce discussit MUSÆUS Tr.
von der vermeinten Gewissener Secte p. 41. -- 47. qui legi heic o-
mninò meretur. Concludendum igitur est, sine admisso DEo,
nullum conscientiæ locum esse, nullam agnosci virtutem obli-
gandi, convincendi atque cogendi Legis naturalis, proindeque
Legem naturalem ipsam, præter nudum vocabulum, nihil aliud
quidquam haberi. Unde consequitur, etiamsi actiones quædam
per se suâque naturâ bonæ vel malæ sint, Atheismum tamen,
quia DEum negat, non per accidens, aut ex abusu tantum, sed
per se, directè necessarioque ducere ad vitæ improbata-
tem, & Atheum non, nisi per accidens duntaxat,
civiliter probum aut virtuosum esse,

Tantum!

S. D. G.

Nobilissimo Clarissimoque
DOMINO RESPONDENTI,

Fautori & Amico suo Honoratissimo,
S. & O.

Præses.

Eum in finem nos bonarum Literarum Studiis incumbere oportere, ut iisdem publico, sive in Ecclesiâ, sive in Republicâ, olim prodesse queamus, in gloriam Divini Numinis, proximo nostro inservituri, nemini potest ignotum esse eorum, quotquot vel proprio instinctu, vel Parentum aliorumve ex voluntate, sualu, & consilio, Literis se emanciparunt. Ad hoc autem ut aptitudinem pariter atque promptitudinem nobis conciliemus, multâ opus exercitatione est: siquidem & hîc obtinet tritum illud: Usus facit artificem. Quod probè Tu haec tenus meditatus, Amice Svavissime! non satis tibi duxisti, privatos intra parietes Studiis, cumprimis Philosophicis ac Theologicis, invigilare, sed ut majorem in iis Temet exercendi nanciscerere occasionem, in publicum quoque prodire Tibi placuit, quod simul unâque operâ, Te tempus haec tenus in Academiis, tam Patriâ, quam DEus æternum florere jubeat! quam Varniacâ nostrâ, non inutiliter consumissse, demonstrares, rationem sic Studiorum tuorum vitæque Academicæ his, quorum interest, rationem redditurus. Non possum itaque non, quin hoc tuum Tibi propositum enixè gratuler, DEum precatus, qui & huic & ceteris tuis conatibus, in ejus gloriam directis, omnibus cœlestem suam desuper affundat gratiam, Teque, nunc Vale nobis dicturum, omni tempore multiplici benedictionis genere beat.

Vale! Scr. calamo festinantisimo d. 25. Septembr.

Anni MDCCXXVI.

Coll. Diss. A 142, 28